

A CO BÁSNÍK

POZNÁMKY K DÍLU FRANTIŠKA HALASE

Jiří Brabec

Pečlivý literární historik zapůjčí nám výstřižky z novin, citáty z knih, poznámky ze slavnostních řečí, prostě všechno, co bylo napsáno a vysloveno o českém básníkovi Františku Halasovi po jeho smrti. Z hromádky pouhého papíru máš smutný dojem. Nalezli jsme slova prudká, příkrý odsudek, věty zajímavých obdivovatelů, novinářskou vatu – ale básník, který nevypočitatelně rozsvěcoval a zhasínal reflektor svého umění, stále na celkové zhodnocení čeká. Byl odsouzen a bylo tu mnoho pravdy. Byl milován, a právem. Jediný Bedřich Václavek, přítel z nejstatečnějších, napsal mu list, v kterém se Halas poznává, list nedopsaný, končící tam, kde naděje lidu se stala silou básníků.

My, kteří jsme nežili Halasův věk, jimž jsou cizí jeho smrtelné úzkosti, zoufalý žal a jimž jsou vzdáleny jeho křečovitě touhy, chceme rozmnožit archiv literárního historika o několik listů celkového rozboru, na jehož začátku je úcta k vášnivému dobyvatelství člověka, na jehož konci je obdiv nad uměleckým odkazem jedinečným, odkazem skutečného básníka.

Začínáme shledávat vše, co osobnost básníkovu formovalo, jak se vytvářel jeho názor na svět, z čeho rostl, odkud pramenila voda křišťálová, odkud vanul mrazivý vítr. Pak otevřeme Halasovy knížky s otázkou – pro koho je příznačný jeho pocit, co obecného nese v sobě způsob jeho vyjádření, koho verše posilují, kdo se v nich poznává, kolik přetavené skutečnosti tu je. Toužíme po syntéze, po splynutí obou proudů, po obraze, v němž je vtělena osobnost i životní rytmus tak, že nerozeznáš hranice. Místo toho jsme jen srovnali své poznámky s cílem, aby věci zapomenuté byly připomenuty, aby minulost dostala svou dobovou dramatičnost, aby chom předtím, než řekneme soud, *pochopili*.

I.

*Hledaje příkaz sluchu nehledám
a dech nabíraje
dech jen nabírám*

Privane-li nějaká náhoda na náš stůl Halasovu první knížku *Sépie* z roku 1927, upomene nás již Teigova úprava na tehdy vycházející sbírky

Seifertovy nebo Nezvalovy. Jaký však je to rozdíl! Seifert má za sebou slávu Města v slzách, první poetistickou knížku Na vlnách TSF, průbojné verše Slavík zpívá špatně. Nezval chrlí sbírku za sbírkou. A přece jsou oba vrstevníci Halasovi. Zatímco Nezval hrál na klavír a Seifert žárlil na Petříně na básnické úspěchy svých spolužáků, Halas je učedník v brněnském knihkupectví. Nezval přichází z moravské vesnice, Seifert z líbezného Žižkova, od maminky. Naproti tomu jak odlišný byl dětský a jinošský svět Halasův.¹⁾ Otec, věčný rebelant, pro něhož stávka byla denním chlebem. Matka, tovární dělnice, kterou odvádí z dlouholetého martyria milosrdná smrt. Tento pojem byl v obludných kulisách a se vši hrůzou zhmotněn před osmiletým hochem. Válka vtáhla otce do svých zákopů a dobrá ruka lidská přivádí mladého chlapce ke knihám.

Slévají se někdy nejrůznější vnější nárazy na lidskou duši a vytvářejí pocit, poznání, které nevysvětlí žádnou jednotlivinou, jež na jeho vzniku spolupůsobila. Svět knih a vraždění, sen, fantazie, Poe a všední den, láska a trapnost lidí. Osamocený člověk hledá cestu.

Do knihkupectví chodí však také „nezapomenutelný“ Jiří Mahen, tento „první a poslední učitel“ Vítězslava Nezvala,²⁾ skutečný básník, jehož přátelství bylo snad nejceněnější Halasovou oporou po dlouhá léta. Uplynulo deset roků a Mahen napsal: „Vzpomínám na Františka Halase, jak mne vítával v krámě vždycky jenom úsměvem. Oči se zachvívaly plachými stíny strašného tajemství bídy, ale tento jinoch zářival vnitřním ohněm. Potřeboval ho. Tápal po velikých obrysech.“³⁾ Nesmíme také zapomenout, že tehdy vychází Mahenův Měsíc, plný ničím neohrazené fantazie, knížka, která byla „zjevením“ nejen pro Halase, ale jistě i pro mladého Nezvala.

Bez systému, bez jakéhokoli celistvého ideového názoru čte mladý Halas vše, co mu přijde do ruky, přitahován nejvíce dekadentní literaturou, která jen prohlubuje vzdálenost mezi sny a realitou. S velikou vášní byla čtena anarchistická literatura, staré časopisy Káchovy a Neumannovy, které jistě dopomohly k tomu, že se mladý proletář přihlašuje jednoznačně k nejradikálnější levici. Nebylo ani jinak možné. V sociálně-demokratické Rovnosti vládne v kulturní rubrice Artuš Černík, který si přivádí pomocníka z Prahy, básníka Seiferta. S nimi se brzy seznamuje „prostřednictvím své vášnivé politické víry“⁴⁾ komsomolec František Halas. „Vídávali jsme ještě dlouhé proudy demonstrujících dělníků,“ napsal i za Halase Seifert, „užasli jsme nad jejich slzami, když stáli nad rakví

¹⁾ Poučným materiálem k tomu je knížka Františka Halase st. Kemka. (Vzpomínky bývalého textilního dělníka). Práce 1950.

²⁾ Srovnej úvod V. Nezvala k Mahenovým Básním, Praha 1928.

³⁾ Jiří Mahen, František Halas (Poznámka k jeho dílu). Panorama IX, str. 141.

⁴⁾ František Halas, Josef Chaloupka. Panorama VIII, str. 9.

jednoho ze svých vůdců.⁵⁾ A slovo barikáda v té době zaznívalo vši silou romantické hrůzy, krásy i slávy.⁶⁾

Zatímco přátelé byli básníky, redaktory, publicisty, Halas je řečníkem na dělnických schůzích strany, agitátorem a organizátorem.⁷⁾ Revoluční vlna prudce vzala s sebou tohoto dělnického hochy, u něhož se jednotný svět zlomil již dávno v příliš prudkém posunu jeho okolí. Literární království, zářící nejpěknějšími barvami, žije zatím paralelně s veřejnou aktivitou. Mezera ovšem vzrůstá a nemůže být upevněna ani drobnou prací v dělnickém tisku. Na otázku – Vaše první tištěná věc – mohl Halas odkázat na brněnskou Rovnost z 5. října 1921. Velké množství anotací, nesmělých glos a kurzívek nám však nic o vnitřním světě Halasově neříká.

Pražské programy Devětsilu našly také v Brně ihned ohlas. V Praze vychází sborník Devětsil (1922) a Život (1923), ale svůj časopis poetisté nemají. Zkušený Artuš Černík spolu s Bedřichem Václavkem a mladým Halasem začíná v roce, kdy zemřel Jiří Wolker, vydávat v Brně revui Pásmo. Ve svém celku, postaveno proti neumannovské a wolkerovské literární teorii a praxi, je Pásmo jasnou reakcí na předcházející úsilí, negací ideologického prvku a tendenčnosti v umění. „Poezie je řada nesmyslů,“ praví jeden avantgardista a je vyslyšen. Úzký dobový pohled nás však nesmí mást. Literární proces je nutno soudit v rozsáhlejších souvislostech. Vývoj umění se nikdy nedál po rovné silnici, byl vždy pln protikladů, procházel křivolakými cestičkami. Tím více pak vývoj moderního umění. Tento kvas, skrytý ovšem pod halasnou firmou, lze pozorovat také v Pásmu. Je tu plno názorů zpomalujících vyjasnění dobových problémů i názorů naznačujících určitou možnost vybědnutí z krize, kam se umění (ne zásluhou nějakého XY) ve svém vývoji zcela zákonitě dostalo.

Pásmo – to byl Halasův časopis. Stal se redaktorem, psal a tiskl báseň za básní, poznámku za článkem. A nejen zde! Pečliví badatelé našli několik Halasových básní v časopise Sršatec; básní agitacních, útočných, snad z rodu těch, které psal Halas na začátku let dvacátých a které kolovaly na Brněnsku v dělnickém hnutí.⁸⁾ Básně ze Sršatce můžeme označit jako kostr-

⁵⁾ 19. července 1920 byl v Brně mohutný pohřeb Josefa Hybeše.

⁶⁾ Básník František Halas, Ranní noviny 17. 11. 1936.

⁷⁾ Velmi záslužnou badatelskou práci udělal Ludvík Kundera tím, že shromáždil dokumenty k Halasově „prehistorii“. Viz články František Halas „prehistorický“, Časopis Matice moravské LXXIII, str. 194, a Šlehy – zapomenutá kapitola z činnosti F. Halase a B. Václavka, Časopis Matice moravské LXXII, str. 391. (Jeho průzkum doplnil M. Ivanov v Hostu do domu 1956, str. 359.) – Zdá se mi však, že v ostatních Kunderových člancích o Halasovi převládá příliš „obranářský“ tón.

⁸⁾ B. Václavek upozorňuje, že když psal Halas do Pásma, „měl již za sebou veřejnosti zcela neznámé období proletkultní“ a básně tehdy napsané „pak žily léta ještě takřka ústní tradicí na proletářské brněnské periferii“. (B. Václavek, Z mládí brněnské kulturní levice, Index IX, str. 112.)

batě zveršované agitky. Přebírají úlohu glosy, poznámky, článku. Vzdálenost mezi těmito zveršovanými hesly a idealizovaným svébytným světem umění je tehdy Halasem intenzivně pocíťována. K uměleckému dílu nás poutá právě výsledek oné vnitřní síly umělce, s níž vytvořil na kusu plátna, z hlíny, nebo ze slov sugestivní, cele zabydlenou, přetaveným, životním ruchem zaplněnou oblast. Umění má svůj řád, s nímž přichází jako partner k člověku chtivému; usiluje vyvést ho z klidu, rozechvít v něm dosud neznámé struny, obohatit i obdarovat. Rozlišujeme volání estétů po Umění a touhu citlivého, rozkolísaného hochy po přátelství „poezie“. Je to představa určitým způsobem pokrivená, ale zcela pochopitelná, a právě tehdy pro Halase mobilizující. Chce se prodrat za skutečným uměním. Chce promluvit!

Zatímco odvádí jako revoluční voják své verše proti Kramářovi, fašismu atp., rozjásal se v Pásmu v básních zcela opačného charakteru. Ale je to opět slepá ulička. Metoda automatického spojování představ Halase na čas oslnila. Pečlivě opakuje a rozmnožuje to, co brilantně ukázali Nezval se Seifertem, nepřináší nic původního. V básni Světoběžníku! sice říká „Svět, milá, revoluce, toť veškera poezie“, ale nesmíme brát tento verš doslova. Je to víc gesto, něco, co by snad mělo být, ale hned nás Halas přesvědčí, že v poetismu je i pro něho místo (první tištěná báseň v Pásmu jsou čtyřverší psaná o jednotlivých číslovkách, zřetelná to nápodoba Nezvalovy Abecedy inspirované Rimbaudem). Na patnáct básní, které nebyly nikdy zařazeny do sbírek (tištěny byly v Disku, Hostu a hlavně v Pásmu), dává nám jakousi představu o tehdejším Halasovi. Opakujeme: byl více učenlivý žák než samostatný tvůrce.

S konzervativnější Literární skupinou se Halas nikdy nesblížil, zato Devětsil ho stále k sobě přitahoval. Bylo tu cosi anarchisticky nespoutaného, plno odvahy k provokacím. Vznikají verše Lyrický kouř kavárny, Pathé-Baby, Byblis, Komediantská láska aj., kde vypůjčené nehoráznosti („Když loupám svůj zlatý pomeranč / jako by zapadalo – zapadalo slunce / a myslím na vaše prsy“) vystřídají verše, které svou obrazností ukazují kamsi k začátkům proletářské poezie („Lustry jsou jako trsy konvalinek, / mléčné žárovky mají tvar vašich slzí“). Celek jsou ovšem eklektické, módní pokusy.

Pojednou zazní do této šumivé a dadaisticky humorné atmosféry nový, zatím slabý tón – tragičnost života. V druhém čísle Disku (jaro 1925) otiskl Halas báseň E. A. Poe, v níž se kříží absurdnost kontaktu naprosto různých oblastí představ s náznakem tragédie básníka Havrana. Něco podobného najdeme i v básni Ch. Baudelaire (Pásmo I, č. 10). Ale tato nesmělá předzvěst je brzy zavalena Efemeridy, krátkými čtyřveršími plnými duchaplnůstek a hříček: „Paní řeknete mi / jak to děláte / že hodiny neoněmí / když se svlékáte“ (Pásmo II, č. 4, přetištěno s malými změnami v Sérii).

V této době navštívil Halas lákající Paříž, aby v ní našel, jako kdysi Gellner, z domova známou nouzi a hlad. Po návratu marně hledá zaměstnání. Žije dny „klidné“ éry „stabilizace“; rok 1926. S přítelem Bedřichem Václavkem se podílí na redakci reprezentativního sborníku mezinárodní avantgardy Fronta, s ním se také stará krátký čas o Šlehy, satirický časopis krajského výkonného výboru KSČ v Brně. Sem napsal Halas několik satir, několik veršovanék dokumentujících jen, že skutečně hovořil upřímně, když roku 1934 řekl S. K. Neumannovi: „Vůle, která chtěla učiniti z verše nástroj boje, není mi cizí ani dnes, ale kdykoliv jsem se o to pokoušel, a pokouším se o to někdy znovu, zjišťuji, že se na něco doplácí. Buď mizí poezie, nebo účín, kterého jsi chtěl dosáhnout.“⁹⁾ Ozývá se v těchto rádcích teorie, s níž mladí argumentovali již v polovině let dvacátých: UMĚNÍ je jedna věc a služba proletariátu věc druhá.¹⁰⁾ Ale zároveň tu máme svědectví, že vůle bojovat a sloužit u Halase stále byla. Avšak ani doba, ani vnitřní ustrojení mladého básníka neumožňovalo tvorbu občanské poezie (tedy skutečného umění!) s jasným společenským posláním.

Z neujasněných názorů obou brněnských přátel vyrostl i článek Dosti Wolker! (Pásmo I, č. 7-8). O Wolkerovi se v něm tvrdí: „Vytvářel prostě a se vši tvůrčí naivností nové lidství, proto jsme ho milovali, netvořil však nového tvaru. Těsně za ním počíná opravdu nové a velké umění.“ Nejde tu o odkaz Wolkerův, tím méně pak o skutečný útok proti Wolkerovu „kultu“, ale o útok na poezii, která své společenské poslání zdůrazňuje, a to někdy i za cenu ztráty uměleckosti. Bojovná poezie Wolkerova byla mnohým básníkům (a to i těm, kteří si Wolkeru velmi vážili, např. V. Nezvalovi) velmi vzdálena. Úkoly, které stály před mladou generací, byly tehdy značně odlišné než za dob Hosta do domu a Těžké hodiny. Ze strany Halasovy i Václavkovy tu nešlo o zlý úmysl. Vždyť nikdo z mladých (Fučík je zde výjimkou, ale srovnejme jeho postoj v druhé protiwolkerovské kampani roku 1934) nevystoupil na Wolkerovu obranu, protože nešlo o obranu poezie jednoho básníka, ale o obranu koncepce poezie, kterou tehdy nikdo z mladých, mimo Branislava a Biebla, nezastával. Ale jestliže si Biebl, Seifert, Nezval nalézají osobité prostředky pro zpodobení nové senzibility, nového duševního světa poválečné struktury, jestliže tu u každého můžeme rozeznat dramatickou přípravu pro díla, jež budou v odlišných podmínkách pokračovat ve wolkrovské tradici, u Františka Halase celé období, jež jsme ve zkratce prošli, nepřekročilo míru epigonství a nesmělých pokusů. Halas se hledá mimo poezii. A doklady, které jsme tu shromáždili, jsou jen svědectvím, jak

⁹⁾ Halas Neumannovi, *Listy pro umění a kritiku, II, str. 97.*

¹⁰⁾ Srovnej S. K. Neumann, *Pásmo I, č. 4 a Václavkův dopis Halasovi z roku 1925: „Jisté jsou mi dvě věci: že proletář dnešní je nám velice vzdálen a nás nepotřebuje (přímo), a že přece naprosto nemůžeme opustiti jeho boj.“*

tento složitý básník nemůže nalézt verš, který by unesl jeho citové napětí, jeho komplikovaný vztah ke světu.

Konečně slyšíme prudký, originální akord. Úhozem neobyčejně různým představil se tu nový typ umělce. Vedle poetistických básní Arara, Pompadurka (Pásmo II, č. 9-10) čteme – Mazurské bažiny:

*Lesklé plody šrapnelů s hořkým jádrem smrti
kdo prosil o tuto ocelovou manu
tvář mrtvých prázdná jak palimpsesty
spí v bahnu
Zavšivenci po příkladu svých vši
do kůže země se zahryzli
nebesa plyny rezaví
setniny zbloudily
Mazurské bažiny podivných žab
lstivá melodie smrti
bahnem se zalykat
a zpívat přišerný zpěv lásky
Maminko
Maminko¹¹⁾*

U Halase nejde již o básnickou stylizaci, o gesto, ale o vyslovení intenzivního pocitu, o celý vztah ke světu. Gesto je záležitost okamžiku, pózy, je to vždy něco odvozeného, kdežto vztah ke světu je komplex jednotlivých pocitů a názorů, tedy něco trvalého, co přetaveno básnickou imaginací prochází pak celým útvarem. Halas tu po prvé dovedl vtisknout nárazu zvenčí své vlastní vidění, zachovává mu jeho objektivní platnost. Ostatně praví Halas v Sérii o básníkovi: „Zůstává mu prvenství objevu známých věcí.“ Upozorňuji, že nechci vyzvedávat téma veršů, ale nové osobité básnické vidění věcí.

Halas si nalézá své výrazivo (všimněme si, jak např. využívá epitea – „něžná kostra tlícího listu“, „slzy lávových úbočí“, „hedvábné roubení řas“), odvážné metafory. Opovrhne jakoukoli poetikou, neslyší výtky o krabatosti rytmu svých veršů, o podivných asonancích. Jde mu jen o to, aby uslyšel ve verších svůj hlas. Aby mohl vykřiknout:

---

¹¹⁾ „Nezapomeňte,“ připomíná nám J. Seifert, „že jsme zaslechli ještě řev vojáků z mazurských bažin a že jsme jedni mezi prvními milovali rudý prapor nad Kremlem.“ Ranní noviny 17. 11. 1936.

*Otevřena je zas hospoda světa
za okny vzpomínka kulich houká
válka je zapomněna
světová válka*

Ozvěna války je nejcitlivější seismograf onoho vystřízlivění z šampaňského poetismu. Brzy uplyne deset let od zakončení masakru a ve vzduchu visí nové nebezpečí. Sny narazily na realitu a zdá se, že nikdy nevzletí. Seifert tehdy zalkal nad berlami vojáků. Biebl se odhodlal k širokozpěvnému výkřiku zoufalství. Hora prošel slávou a bídou Deseti let. Dva básníci z mladé generace nedospěli k této deziluzi, protože tragičnost soudobého světa si nesli na rozdíl od ostatních již dávno ve svých nervech. Ostravský rodák Vilém Závada a o čtyři roky starší brněnský proletář František Halas. Panychida a Sépie. U Halase je ona pochmurná a drásavá interpretace světa hluboce zakořeněným stavem, který doba druhé poloviny let dvacátých jen zvýraznila, pomohla prudce otevřít ventil básnického naturelu. Cesta tedy vede od módního „opájíme se“ k dramatu doby i k dramatu osobnosti. Několik poetistických básní, které se vetřely v Halasovu prvotinu (Lyrické anekdoty, Herbář aj.), nikoho nezmýlilo. Kritika pozdravila *nového* básníka.

Již Václavek zaznamenal téměř vyčerpávajícím způsobem vnitřní rozpory Halasovy, které se ve sbírce zračí. My naproti tomu zatím zdůrazňujeme objektivní stránku věci. Jak se v jeho verších promítla určitá vrstva světa, která čekala na své zpodobení, jak tragický pocit není *jen* otázkou churavosti básníka, ale často churavostí věcí samotných. Z tohoto problému, který bere na sebe často vzrušeně dramatickou tvář, není osvobozením laciný optimismus, ale přemožení onoho světa zmaru. Ne ovšem formulkou nebo pouhým společenským poznáním, nýbrž niterným ověřením komplikované zákonitosti věci, s nimiž se básník denně bratří.

Vedle Mazurských bažin shledáme v Sépii několik dalších výsledků první etapy. Neznámý voják a zejména Paříži, už tě nebude jsou nejsilnějšími díly celé sbírky. Výrazně rytmovaný volný verš nese pevně na své struktuře sváříci se skutečnost. Halasův metaforický výraz, jeho až křečovitě napjaté vidění reality, je bezesporu pro naši poezii přínos. Rozeklaný svět, pyšníci se svou restaurací, dostal nové, děsivé pravdivé zrcadlo.

V tomto procesu dobývání vnějšího světa řeší si Halas také problém úzce osobní. Jaké má místo jeho poezie?

*Do kostí studí svět železem prorostlý
skřípot rvivých čepů tě vzrušuje
a náhle zaskočen jsi stihomamem svým*

Svět a poezie jsou chápány jako protiklad. U Halase je jednou poezie odkazována na místo okrajové, je vysmívána, jindy se stává něčím absolutně samostatným, záchranou před skutečností („jednou najdeš svá slova jak terno loterie / a vyhraješ vše“). Tak je tomu i s Halasovými sny. V básni Spáček, v níž je nespoutaně rozvichřena originální imaginace, čteme: „Vše je pochybné.“ Únava! A sebeironie! Nade vším pak smutek. Ne již z věcí, ale ze své rozeklanosti.

*Nosíš svůj smutek rukopis nikdy nedopsaný
houbu jedovatou a nesmírně šalebnou*
(cituji z Fronty)

Nyní se mu poezie představuje jako „umění vyzvědačství / jemuž sám propadáš...“ Tak lze také charakterizovat velkou část sbírky. Motiv smrti, zmaru dominuje. Tam, kde se v něj vtělila zoufalost doby, hrůza života, ponechala si sugestivnost veršů svou intenzitu dodnes. Někde je však patrna úzce osobní problematika básníka, jehož bolí zuby, aniž si všímá, že souchotiny řádu kosí miliony lidí.

V jednom Halasově dopise Jiřímu Mahenovi z roku 1930 čteme: „Vydám k Vánocům knížku... plnou hrobu, tmy a smrti navzdory všem ‚konsolidním‘ touhám... Mně je to jedno, co se řekne.“ Žeň ze dvou let je kniha *Kohout plaší smrt*. Už název signalizuje, že Halas tu zůstal věren problematické složce první sbírky. Charakteristická je již samotná básnická metoda. Básně vlastně vznikaly z pocitů, z nostalgických nálad, ne z empirie. Nedostatek empiričnosti dodává knížce dojem jakési monotónnosti variací na obdobný okruh pocitů. Například dojem marnosti je tu často doslova „navlékán“ do veršů a slok. V písku končí Halasův rozběh k ztvárnění žalu a hrůzy života. Objektivní realita se mu drobí. Drama přechází v křeč srdce. Básník se zakuklil, nevidí paprsek světla. Ale některé verše jako by polemizovaly s veršem „dobásnit a nemyslit už na to“:

*S horoucí falší miluji tento svět
bohem rozsvícený ďáblem znečištěný
s hněvivou láskou miluji tento svět*

Krajina v nás, Podzim na jaře, Večer na vesnici – tuto část Halasovy sbírky, v níž se chvěje básnický umocněná realita, cítíme jako určitou protiváhu většiny básní, které směřují k onomu tragickému závěru:

*V metelici slov jen plaše pobíhám
blábole nesmysly tu poezii nejsladší
k dychtivosti mlčení pak dozrívám*

Básníka tu poznáváme v několika podobách: „krysař dnům svým pískající“, „zimničně svůj čas si dlužím od noci / romantický plášť stín táhna za sebou / jda nevěda kam zbla víry nemaje za svoji chimérou“, „přes štěstí vidění / tak slepý / přes dar slyšení / tak hluchý“.

A přece hodnotíme-li tuto knížku, která nemohla plnit úlohu protestu proti řečem o „konsolidaci“, po umělecké stránce, musíme v celku souhlasit s Josefem Horou, který ji ocenil jako dílo „vzácné lyrické čistoty“. Zdá se, že neměl pravdu Vítězslav Nezval, když mistroval podle svých uměleckých zásad Halasovu formu (vytýká např. Halasovi asonance, slovesné rýmy, svévolný rytmus atp.). Halas neměl nikdy žádnou vážnou touhu naučit se pravidlům poetiky. Jeho naprosto nekonvenční výraz, plný drsných metafor, zcela odpovídá obsahu básní (od samého začátku však hrozí Halasovi, že se stane epigonem sebe sama). Zcela jistě byla pravda v Nezvalově odsudku¹²⁾ druhé Halasovy sbírky tam, kde vytýká básníkovi samoučelnost morbidních stavů, ničím neodůvodněný smutek („nač koketovat se zbytečnou moudrostí!“, „hlubokomyslné moudrosti mají chatrný rub“). Poučná jsou také slova katolického kritika Bedřicha Fučíka, který o Halasově druhé knížce napsal:

„V Kohoutu viděl (Halas) život ze dna hluboké, opuštěné studny, ze dna hemžícího se potvorami a slizkou havětí, dotěrnou a oplzlou, s níž si v nedostatku jiného pohrával, a když se zbavil hnusu, i mazlil...“¹³⁾ Fučík se stal již tehdy přítelem Halase. V časopise Tvar, kde tiskl i Halas,¹⁴⁾ vytvářel jakési středisko katolických spisovatelů. Později přechází se stejným programem do „husitského“ Melantricha. I zde s ním Halas úzce spolupracuje.

Kohout plaší smrt nepřinesl Halasovi osvobození. Idealisticky chápaná poezie mění postupně rozpory, ukrývající v sobě možnost umělecky nově uchopit tehdejší dramatický vývoj člověka, v oddálení se od svárů světa, k chápání lidského života jako provizoria „v průvanu tmy mezi narozením a smrtí“. Tu se přímo naskytá náboženský výklad světa. V této době byl Halas silně ideově rozkolísán. Svědčí o tom na příklad jeho odpověď v anketě o katolicismu v české literatuře.¹⁵⁾ Právem píše Václavek o „indiferent-

¹²⁾ V. Nezval, *Kohout plaší smrt*, *Zvěrokruh I*, str. 45.

¹³⁾ Bedřich Fučík, *František Halas. Listy pro umění a kritiku I*, str. 442.

¹⁴⁾ *Ročníky Tvaru jsou dokumentem, k jaké mesalianci tehdy v naší literatuře docházelo. Tisknete Jan Čep, J. Durych, V. Nezval, V. Vančura a jiní.*

¹⁵⁾ *Protože jde o méně známý materiál, cituji obsírněji: „Mám několik kamarádů, kteří jsou katolíci, a znamenitě se s nimi snáším. Nic to neubírá mému komunismu. Zůstává stejně horoucí a pevný. Pojí nás jedno – společná řeč krásy – jinak si nerozumíme, i když je dobrá vůle pochopiti... jejich katolictví není žádné estétství, literátství nebo móda – je jim dechem a krví. Dostalo se jim něčeho, co absolutně postrádám – náboženské výchovy a daru víry. Jejich chťení do nebes není žádným pohodlím, je to zápas plný krásy a úzkosti... Svořil (katolicism) již dávno díla závatná... Jeho absolutnost a subtilní psychologie církve nepřestane uchvacovati sensibilitu mnohých.“ (Index III, str. 38.)*

nosti a oportunistu“ levých spisovatelů, kteří se domnívají, „že světový názor je věcí soukromou, která se nemusí projevovat v díle...“¹⁶⁾. Druhým tehdejším Halasovým průvodcem byla jeho lidská rozervanost, rozlomení vlastní osobnosti. Nemaje potřebné vnitřní síly zmoci drtivou sílu konvenčních pořádků, podléhá svému okolí. Kdosi z talentovaných umělců tehdy napsal: „Já nemám rád víno, já mám rád opilství. Hned vzpomínka, hned tma, hned víc.“ Začarovaný kruh se stává lidským i uměleckým nebezpečím. Ve Zlatém oblaku píše S. K. Neumann o intelektuálech, kteří podléhají všem pověrám, hrají si s velkými a prázdnými slovy a churaví všemi hypochondriemi umírajícího věku. Alkohol a kostel.

Bylo by mylné vztahovat závěr předchozího odstavce jen na Halase. Nemohu tu postihnout složitou problematiku jeho osobnosti, jde mi jen o nezdravou atmosféru, které podleh. Nás zajímá tento fakt jen proto, že odhaluje kus roušky s jeho poezie. A také sbírka básní *Tvář* (1931)¹⁷⁾ se pak projeví ve své skutečné síle. Jedna z prvních básní knihy má název *Hřbitov*. Ale jak zcela odlišná je od křečovitých *hřbitovních* básní z *Kohouta*. Halas se zmelodizoval, výbušnou metaforu vystřídala jemná vyváženost obrazů, dřívější konstruovanost (někdy barokního charakteru) nahradila životní plnost. *Břečtan*, *píseň*, *pergamen*, *tráva*, *pradleny* – jak cudně je v nich život oslaven:

*Ze zdola k různým přivoníš
až budeš smrt svou žít
do tmy lásku odhodíš
svůj štít
U paty hrobu budu břečtanem
tichou písní jež tě obklíčí
popsaný tebou pergamen
který čas nezničí
Zas budem spolu spát
na syrinx trav nám vichry zahrají
šplouchání Léthé budem naslouchat
a písni pradlen když rubáš máchají*

Chtěl bych zde také uvést báseň *Doznání*, která nás dojíká svou mužností a uchvacuje svou prostou, ale velmi účinnou výstavbou. V *Slavnosti* porozumění jako kdyby se ozval Halas vítězící:

---

¹⁶⁾ B. Václavek, *Naše ankety. Index III, str. 66.*

¹⁷⁾ 14 básní z této sbírky vyšlo k Vánocům r. 1930 jako soukromý tisk pod názvem *Krásné neštěstí*.

*Za třtinou naděje již zachvívá
proud času podemílající svět
za třtinou naděje stíhám svá slova tesklivá*

Jinde Halasovy meditativní verše dostávají téměř prorockou notu. V básni *Tvary* zjeví se ve dvou prostičkách čtyřverších hrůzně deformovaný svět, jenž úpí pod tlakem nesmyslného řádu. Opět tu pocítíme smutek nad malou dobytelskou mocí slova, které není schopno vytvářet hodnoty, rozluštit tajemství.

Snad láska pomohla nalézt Halasovi nesmírně citlivý přístup k věcem i citovým problémům. Nebyl by to ovšem Halas, aby i do milostných veršů občas nepromítl svou skepsi a své pochybnosti.

Bedřich Václavek bystře postřehl, že v *Tváři* Halasovo „vidění opouští svět a omezuje se jen na jeho vlastní nitro. Jeho poezie nejde už až ke skutečnosti a jejím rozporům, nýbrž jen k rozporům vlastního nitra.“¹⁸⁾ Ale Halasovy vnitřní konflikty mají širší začlenění v dobově podmíněném přerodu lidí. Opravdovost a životní moudrost vtiskla do veršů kus osudu citlivého člověka. Halas si ani zdaleka nevyřešil svůj vztah ke světu. Více cítí, nežli ví, více tuší, nežli usiluje. Poezie se mu proto stává někdy ustrnulým fetišem. Právě *Tvář* uzavírají verše

*Tiše a přísně semkněte rty své
téměř spotřebována je víra naše
a šalba krásy stranou světa zve.*

Ale porozumíme jim jen tehdy, ocitujeme-li z básně *Víra*:

*V kadlubu smutných Čech
kde krev tak zřídka jenom plane
dej víro ztratiti nám dech
z budoucna jež do nás vane.*

Rok po *Krásném* neštěstí vychází další Halasův soukromý tisk *Tiše*; deset básní s milostnou tematikou. Halas jej doplnil dalšími básněmi a stal se pak druhým oddílem sbírky *Hořec* (jaro 1933). Tato kniha nijak podstatně nerozšiřuje umělecký výraz a oblast tematickou, jak jsme ji poznali v *Tváři*. Nalezneme tu opět citově zvroucnělou lyriku milostnou, plnou melancholie. V těchto básních se uplatňuje Halasův vytríbený smysl pro jemné nuance citu. V lásce hledá Halas vykoupení:

¹⁸⁾ B. Václavek, *Tvorbou k realitě*. Praha 1946, str. 41.

*Chci splynouti s ní a neznati se již
k sněhům ve mně
chce zvučeti naplno a srdci blíž
Do tmy svého úzkostného snění
vzkypěti touhou svou*

Toto upínání je marné. Ani láska se nestala tou silou, která by vytrhla Halase z jeho zúženého okruhu a otevřela mu perspektivy schopné zaplnit jeho stále neukožené srdce. Halas je bytost převážně citová, síla myšlenky nehraje u něho takovou roli jako citový interes. Proto je také křehčí než druzí, málo odolný. Jeho skromnost a nevýbojnost oddaluje nutné uzavření určitého komplexu otázek. Jako by si Halas své konflikty uchovával, nemaje za ně náhradu. Nedoufá v sílu osvobození se, neschoopen výboje.

V jeho tichém světě nalezneme jedno dvě vyznání, z nichž ucítíme tep osvobozujícího se člověka:

*Já vím že jednou padnu tváří vzhůru
modrem nad sebou se budu zalykat
útěcha – snad jedním jsem byl z kůru
co život chválil a chtěl utíkat*

Zahaleno je však toto vyznání starým pocitem lidské vydědění („když z rodné země spánku vyšel jsem...“), oslavou společenské izolace („klid nalézám zas v schoulení“), navracejícím se motivem smrti („smrt čižbař maří vše co máš“). Neumann mu tehdy posílá ze Zakarpatska ironickou výzvu: „Františku Halasi, přijď se sem podívat, jak vypadá opravdový hořec, pravý jarní encián tvého smutku a mé radosti!“¹⁹⁾ Život a literatura, proto i dvě různé reakce na jeden zdroj.

V Hořci si Halas podržuje svou mistrovskou hutnost verše, písňovou zkratku, ale malá empiričnost se odráží v jeho chudnoucí obraznosti a reflexivní lyrika někde upomene až na lumírovce, zejména Vrchlického. V celé sbírce je patrna stagnace.

Pod tímto povrchem však zraje Halas k rozuzlení, které může přinést jen střetnutí se soudobým světem. Doba samotná uspíšila toto směřování. Halas byl dlouhá léta izolován od zápasů strany, ve společnosti literátské si nemohl konfrontovat své umění s bezprostřední skutečností. A přece jej cosi stále nutí k návratu, k pevnému svazku s těmi, z nichž vyrostl. Na nehorázný článek katolického kritika M. Dvořáka Platnost

¹⁹⁾ Lidové noviny 8. 7. 1933.

slova,²⁰⁾ v němž se útočí proti jakémukoli pokrokovému směřování umění (Dvořák se tu dovolává i Halasovy poezie), odpovídá Halas v časopise Rok. Z reakce B. Fučíka je možno si udělat představu, v jaké společnosti tehdy Halas byl. Fučík píše, že Halasovy verše v Tvaru vždy rádi tisknou a váží si jich, ale neváží si jeho teorií, toho, „jak umělecké věci neodlučitelně v sobě spojuje s politikou“.²¹⁾

Za sbírku Tvář byla Františku Halasovi udělena státní cena. Básník ji celou věnoval stávkujícím dělníkům. Byla tehdy krize, ozvaly se salvy výstřelů, první mrtví. Smrt se opět zrealizovala. Nemá nic koketního, ani idylického, je drsná a prostá. Člověk dusící se ve svých ohraničených krajích, pomáhající si ve své opuštěnosti jednou šklebem, podruhé usínáním a snem, je pojednou zaskočen hladem a krví druhých. Jemné pletivo vtíravých myšlenek a citová poddajnost Halasova je však větší, než se zdá. Nejprve se v něm proto ozve zoufalství. Nad sebou; nad svým osudem. Nepochopitelným pro druhé, nepochopitelným i pro něho samotného.

*Kéž zřítí se již dolů s rachotem
žal zástupů až k hvězdám navršený
a zasype rod smutných k němuž patřil jsem*

Čas pročistí zoufalství v odhodlání. To je ono zraní v Hořci. V Halasovi se objevil opět v celé své životní intenzitě úděl jeho otce, bývalých přátel, dělníků. Vždycky se Halas počítal mezi ně, ale nyní začíná pulsovat v umělci jejich touha. Je třeba učinit rázný krok.

A Halas vykročil:

*Stromy do fronty
všechny větve vpřed
pro ovoce jež dozrává*

Poslední báseň Hořce se nazývá Rozcestí. Čteme ji jako uzavírající list prvního údobí básníkovy:

*Opustit verše tiché
pro velká dění
mé nářky liché
Jdou vydědění
jdou kolem tebe*

²⁰⁾ Tvar IV, str. 56.

²¹⁾ Tvar IV, str. 188.

*v noci i ve dne
a děti zebe
maličké bědné
Svět zlata a pýchy
svět plný špíny
na jeho hříchů
jen karabiny
Ty chudý's mi vyčet
tiché mé slovo
lze jediné křičet
to Cambronnovo*

Nic není ovšem definitivně vyřešeno, dál bude Halas bloudit a hledat, ale nyní je s ním a v něm básnický umocněný pocit kolektivity. Halas se vřazuje v proud nejen jako občan, ale jako *básník*. Nikdy, a on bude po tom toužit, se nezbaví tohoto nového „krásného neštěstí“.

II.

*Nechci být masem vzduchu okolo
jak se to líbí jim
nechci být kulem vyhlášek
veřejným míněním
nechci být náповědou co polyká jen prach
těch jejich komedií
hraných na marách
Pták hlas Pták svoboda Pták Prostor
Závidím*

Pátráme-li po vnitřním ustrojení básníka Františka Halase, na první pohled je patrné, že poměr ke světu vytvořený v proletářském mládí u něho stále trval. Je to plus i minus. Stále mu zůstává nesmírně opravdový vztah k lidským zápasům, úporně dobovatelské toužení po poznání, o to obtížnější než u druhých, že musel dlouho spoléhat jen sám na sebe. Neúnavně hledá skrytou podstatu věcí, jež je většinou opředena dobovou konvencí a pověrami. Naproti tomu anarchistické názory, údiv prostého člověka i nad zářící cetkou, měkkost až oportunní jsou v něm stejně hluboce zakořeněny. Také tento vnitřní svár (neobyčejně proměnlivý podle okolních vlivů) vtělil se v jeho dílo. Dílo, jež je často „zmatkem prostoupeno“, ale ve svém celku míří „v jas“. Toho si byl Halas vědom i v letech nejtěžších. Sledovali jsme v Tváři a Hořci drobné a jindy opět prudce

rozčreňené prameny poezie osvobozené od všech hypochondrií věku. Nyní jde o to, vysledovat tento proměňující se svár v období dalším.

O smutek a radost v poezii,²²⁾ tak nadepsal svůj článek František Halas. O mrtvém a živých²³⁾ se nazývá o dva roky pozdější článek S. K. Neumanna. Již tyto tituly vyznačují okruh problémů, jež si Halas řešil spolu s druhými umělci (vzpomeň na dvojverší Viléma Závady ze Sirény – „Na sobě i v sobě já nosím dvojí břímě / Jedno uvnitř pálí druhé udusí mě“). Autor Hořce se vyslovil v dopise Josefu Horovi ze svých názorů na funkci poezie v soudobém světě, na její krizi i budoucnost.²⁴⁾ Reaguje v něm polemicky na Rutteův článek v Národních listech, který vytýkal moderní poezii útěk od hlavních problémů doby. Je zajímavé, jaká strana tu volá po kladném vztahu ke světu, v němž udává tón měšťácká třída, jaká strana se bojí onoho, jak Halas říká, „konstruktivního smutku“.²⁵⁾ „Neboť zhlédneme-li samo dno zoufalství,“ píše Halas, „tím více zatoužíme po hvězdě... Naříká-li se, že je tolik smrti v mladé poezii, tvrdím, že to není formou nějakého popření života a svědectvím choroby. Tento osten naopak jen zvyšuje lásku k životu...“ A dále tvrdí, že sublimace současné atmosféry rozkladu může vyústit dvojím směrem: „Buď se jimi (smutky) někdo spokojí a nepůjde dál, nebo jich užije jako můstku a skočí – do tmy nebo do světla... *Mám-li mluvit za sebe, nelíbí se mi dnešní rezignovanost, miluji vzpouru a statečnost, jež hází věnce, plné obrazů odporu a víry, do měst.*“ Když oddělíme drobné omyly a argumenty shledané ad hominem, nalezneme pravdu na straně Halasově. Bylo potřebí protestovat proti onomu baťovsko-masarykovskému optimismu, proti oné podpoře a oslavování statu quo. Svět se potácel a jeho rytmus věštící bouři, zánik a nový růst měl a musel být slyšen. Ale Halas tu obhajuje současně i onu problematickou stránku poezie smutku a zmaru, stránku, kterou jsme již dříve sledovali a na niž upozorňoval ve svém pozdravu ze Zakarpatska S. K. Neumann.

Halas se tehdy často přihlašuje ke komunismu, v jehož jménu odmítá soudobý pořádek, ale bylo potřeba korigovat ty mylné názory, jimiž se řadil v podstatě k protichůdnému společenskému táboru. Jednostranná, přímá kritika přišla od básníka S. K. Neumanna. Pod šifrou F. Hlz se v Listech pro umění a kritiku²⁶⁾ objevila stať vyrovnávající se s Wolkerovým uměleckým

²²⁾ *Literární noviny* VI, č. 3.

²³⁾ *Rozhledy po literatuře a umění* III, č. 5.

²⁴⁾ Již dříve probíhala v moravském časopisu *Středisko diskuse „o právu na smutek“*. Zjednodušeně můžeme říci, že manifest optimismu (*Kožík*) oplývá plytkostí a chtěností, kdežto tažení proti němu (*Kriebel*) „je zároveň tažením proti lži“.

²⁵⁾ Nabízí se tu pro rozšíření našeho problému věta F. X. Šaldy: „Těžce se mylí ti, kdož se domnívají, že nějaké optimistické kašičkaření slovní, nějaké lacině důvěřivé rozumaření přinese pomoc.“ *Nová scéna* I, str. 3.

²⁶⁾ F. Hlz, *Jiří Wolker po desíti letech, Listy pro umění a kritiku* II, č. 1.

odkazem naprostým odsudkem. Melantrišský list, kam přisedlali katoličtí kritikové z Tvaru, útočí na Wolкера – zleva. Vytyká maloměšťácký charakter jeho poezie, malou proletářskou citění a zejména bojuje proti „kultu“ jeho osoby a díla. Je pravda, že Wolкера se do značné míry zmocnil šosácký tábor (oslavy, knížky jako *Ženy kolem Jiřího Wolкера* aj.), sentimentální kýčáři a politická pravice („román“ J. O. Novotného *Hvězda* na čele Jiřího Wolкера aj.) i státotvorní kritikové. Tato fakta byla však vzata jen jako záminka, neboť útok Listů směřuje na samé jádro Wolkerovy poezie, na její aktivní vztah ke světu, na její originalitu tvarovou. Je důležité, že v diskusi, která se rozšířila z Listů do jiných časopisů, se všeobecně shledáváme se značným nedocenením Wolkerova díla (Václavek, Julius Fučík, Hora, ale i V. Nezval dodnes pokládá Těžkou hodinu za „básnický chudší“, než je Host do domu). S. K. Neumann a V. Nezval spolu s K. Teigem²⁷⁾ ohradili se však jednoznačně nejen proti odsudkům Wolкера, ale i proti expanzivnímu katolickému táboru Melantricha. Teige a Nezval správně píše, že „reakční, katolický a klerikální ráz oněch (katolických) časopisů byl zamaskován příležitostnou spoluprací levých spisovatelů...“ a z této dezorientace pak pramení i zdánlivá „levost“ bigotních katolíků a katolické tendence básníků „komunistů“. Obdobně píše i Neumann, který ihned prohlédl za šifrou její autory – B. Fučíka, Levita a Závadu²⁸⁾, a zaměřuje se ve své polemice na hlavního autora F. Halase. Halasovu poezii oceňuje jako projev „nálady z nejsmutnějších dob měšťanských dějin“ a upozorňuje na idealistické tendence netřídně chápat člověka jako bytost „uprostřed času a všehomíra“, tendence blízké citění náboženskému. Pro nás je však nejdůležitější, že v diskusi byl současně vytyčen i ideál socialistické poezie, jasná představa o úloze, náplni, i formě soudobého umění: „Poezie nezávislá na těchto smutcích, recidivách a zbabělostech, nekořící se ani kultu smrti a ‚duchovní dalekozrakosti‘, ani nelogistické stavbě a ohromujícím myšlenkám spiritualistů a bohoslovců, bergsonovců a freudovců, dekadentních cyniků a bastardních duchaplníků, poezie lásky a nenávisti, fyzické krásy a ustavičné obnovy, mravní síly, usilující o pravé poznání světa a jeho změnu v duchu statečné svobody a spravedlnosti.“

Hlásá-li Halas v odpovědi,²⁹⁾ že šlo jen o protest proti „kultu“, jsou to řádky okrajové. Neumann určil za základní problém celého sporu vztah umělce k soudobé skutečnosti a Halas se mu ochotně přizpůsobil. Brání své příčlenění k chorobám doby a přesvědčuje Neumanna i sebe o své víře v komunismus.³⁰⁾ Již samotné slovo *víra* nás upozorňuje, jak se Ha-

²⁷⁾ V. Nezval & K. Teige, *Hovory o Wolkerovi*, Doba I, č. 5.

²⁸⁾ Vilém Závada o této době hovořil na wolkrovské konferenci r. 1954. *Srovnej Píša, Mukařovský, Tomčík, Závada, Jiří Wolker, příklad naší poezie*, Praha 1954.

²⁹⁾ Halas Neumannovi, *Listy pro umění a kritiku II*, č. 3.

³⁰⁾ První rozebrali tento problém V. Nezval a K. Teige v článku *Básník F. Halas věří v komunismus*, v *Melantricha a v jedinou poezii*, Doba I, č. 8.

lasovi uprostřed idealistických tendencí doby proměnila bývalá jistota vědění v úzkostlivou víru v revoluci, křečovitou víru v rozednění. V poezii se to projeví v podobě proklamace, vášnivého ujišťování, vnášení „víry“ zvenčí. Jev sám je tu doplňován, místo aby básnické vidění nechalo onu „víru“ tryskati z něho.

Nic nesprávnějšího by však nebylo než se snažit Neumannem vykreslený Halasův portrét chápat jako celistvý soud. Je jím postižena jen část cesty plné vítězství i proher. Nesmíme zapomenout, že Neumannova kritika hypochondrických nálad přišla v době, kdy se Halas již svlékal z kostýmů pasivity a schoulení. Do značné míry je proto i reminiscencí báseň Nic víc (Almanach Kmen, jaro 1934),³¹⁾ na niž Neumann reagoval verši A dál (Srdce a mračna). Při jejich konfrontaci tentokrát můžeme opakovat, že se zde srazily dva protichůdné tábory, ale Halas tehdy učinil další krok. V časopise Kvart otiskl v roce 1934 rozsáhlou báseň *Staré ženy*.

Motiv životní a lidské prázdnoty starých žen (koberce a falešná palma upozorňují na maloměstské prostředí) je tu komponován v pravidelně se opakujících řadách neobyčejně citlivě gradovaných apostrof očí, vlasů, klínů, tváří. Teskné a smutné nedělní odpoledne dává oné bezútěšnosti intenzivně působící rámec. Jednotlivé řady metafor, které virtuosně rozvíjejí a zmnožují obrazy skutečnosti (na druhé straně pak zároveň konkretizují obecné), následují vždy po scéně z života stařen a vrcholí shrnujícími obrazy. Je zřejmé, že pravidelná stavba, značná monotónnost, forma blížící se litaniím byla volena zcela ústrojně. Vše směřuje k tématu, k jeho básnickému přetavení v umělecký tvar. Halasovo upnutí ke skutečnosti se projevilo bez artistických tendencí, rušících básnický poznávací charakter díla. Halasův smysl pro realitu se rozšířil. Ve Starých ženách básník přímo demonstrativně ukázal svou schopnost propátrávat se k podstatě jevu pomocí metafory, vidět nevyčerpateľnou bohatost životních dějů. Ale jak již ze samotného tématu je patrné, sváří se tu dvojí tendence. Halas zde bezesporu objektivizuje své pocity, ale objektivizuje v prvé řadě svůj pocit zmaru a umírání. Ne zápas člověka se světem, života se smrtí, ale trpná rezignace. Z básně se přímo valí na čtenáře bezmoc a pasivita.

S. K. Neumann, básník lidského srdce v mračnech, tvůrce sonáty života veskrze pozemského, zaútočil právě proti této jedné stránce Halasovy skladby. Proti opuštěným starým ženám volí krásu a věrnost starých dělníků. Obdobně jako v básni A dál přidržuje se v podstatě formy Halasovy. Ač mu nešlo o „lyrickou soutěž“, jak čteme v dedikaci, nemůžeme se ubránit obdivu, jak Halasovy skutečně překrásné metafory stíhá Neumannova neméně vynalézavá obraznost. Srovnejme jen ruce starých žen a starých

³¹⁾ *Nová verze se čte v Ladění.*

dělníků: „plachetky styxu / blížeenci modlitby / žezla porouchaná / hnízda křečí / třeslice opuštěnosti / orodovnice zplihlé / pobočníci propuštění / marnotratnice zchudlé / těžítka bezesnosti“ – „větve usychající / kladiva rozbitá / vesla puklá / standarty zvětralé / talíře mozolů / fialky ústraní / živitelky vyjedené / trpitelky zajizvené / mapy zotročení“. Ale nad tímto vzrušujícím střetnutím básnických mistrů zazněla apostrofa rukou starých dělníků, které jsou „v slabosti ještě dost silné / aby nabrousily srp / aby podaly vědro / aby přibily hřebík pro obrázek Leninův“.

Neumann musel vystoupit proti silně znějícímu pesimismu Starých žen. Nám však připadla povinnost nalézat skryté i zjevné proměny Halasova díla, jejich podmíněnost i smysl. Staré ženy, a soudobá marxistická kritika to zpozorovala,³²⁾ nám ve svém celku představují pokrok v Halasově vývoji, i když jim přiznáváme jejich rozporuplnost. Naši poezii toto dílo ukázalo další možnosti, odkrylo nový básnický způsob zmocnit se problematiky moderního světa. Současně ovšem klade zdravému vývoji poezie určité zábrany. Toho si byl asi Halas vědom, a proto také pro knižní vydání básně na několika místech upravil. Vypouští z ní dvojverší vnášející v skladbu úzce osobní prvek („Až u srdce přidržuje plášť své lítosti / chodím městem předříkávač pohřbů předčasných“) a provádí několik drobných změn metafor, některé vypouští. V téže době si pak také nalézají syžet blízký Neumannovi. Napsal básně *Dělnice*. Stavbou i tvarem připomíná prudce rozryvné, jakoby z výkřiků sestavené básně poslední. Kus mladistvého anarchismu zde nacházíme v přání, „že to přece jen jednou bude jiné“, a také v osnově básně je pevně vetkán cit proletářského hocha vzpomínajícího přerývaně na svoji maminku: „Dřela v Kemce a u Löw-Beera / a na prvního května zpívala / ‚Pryč s tyrany‘ / a neplakala když zavřeli tátu.“ *Dělnice* je dalším důkazem Halasova úsilí vytvořit společensky aktivní poezii. Ale opět je to značná umělecká prohra.

V době třaskajících karabin, kdy se v berlínském požáru zjevila komety přicházejících válek, je nově a nově hněteno Halasovo básnické dílo. Zvyšuje se i Halasova politická aktivita. Na mnoha protestních prohlášeních je jeho jméno (např. proti perzekuci dělnictva, proti pronásledování pokrokových organizací, proti domácímu i cizímu fašismu, proti bídě na českém severu atp.) a jeho poezie se začíná otevírat dokořán mrakům i sluncím.

Sbírku *Dokořán* (1936) zahajuje básně Poezie, kterou můžeme pokládat za jakýsi básnický manifest. Stará touha – nalézt vysvobozující „slovo“

³²⁾ Vedle B. Václavka zejména Kurt Konrad tehdy konstatoval, že „Staré ženy stojí na prahu nové etapy Halasovy tvorby svým řetězem intenzivních obrazů, jimiž se Halas nezmocňuje již strachem vlastního nitra, ale celistvého světa, byť i tentokrát na počátku cesty – v zacházejících postavách starých žen“ (*Tvorba X*, str. 834), a o rok později připsal: „Teprve další tvorba Halasova ukázala, že Staré ženy byly bodem obratu“ (*Tvorba XI*, str. 794).

– se tu proměňuje v přesně komponovanou báseň o úloze a místě poezie v soudobém kvasu dní. „Viktorko bláznivá u splavu našich dnů / v úlu tvé hrudi teplá píseň šumí“ – tak vzývá Halas poezii doby, kdy „do smolné knihy hříchů čas náš si píše dění“. Sloka závěrečná, to je již celý tehdejší Halas: „Viktorko pomátlá jdou smutné noci pít / troufale předzpíváme dny sládnoucí svítáním / dříve nežli zazpívá je země jen o něco dřív / byť hlasem chvícím se a nakřáplým.“ Už ono přirovnání poezie k Viktorce má v sobě hluboký smysl zdánlivé absurdity krásy umění uprostřed valících se křivd a vražd. Znovu se k Halasovi vrací výčitky chudých – „proč tolik tance v žalujícím tichu“ – a básník ještě zvýrazňuje onu palbu zvenčí na soukromí lidí, vytvářeje tak ve své poezii nejen drama intelektuála prodávajícího se za pravdou věku, nejen typus dramatu umění té doby, ale samotné drama lidství potácejícího se mezi krutou realitou a sobeckými krásami, s nimiž se těžko loučí. Je zde drama člověka, který se vposled napřimuje k osvobození svému i osvobození druhých.

Knihou se vine řetěz básní, v nichž je tento svár se skutečností viděn z nejrůznějších úhlů. („Sluneční hodiny veršů znám / dvanáctou tuším však / proč se jen tůním ostýchám / cop světél rozvázat“.) Zakládá tu Halas na jistoty životní, probouzí svou víru, chce setřít plamenem pravdy rez barvami hýřící, a i když pocituje, že úděl štěstí mu nebyl dán, nutí se „k chvále chval“, aby ozvěny všeho v sebe opět přijal. Vyzpívá své malé radosti (verš se mu ihned sytí konkréty z přírody); staré zoufalé volání po karabinách tu vyrůstá z jediného aktu pomsty v obraz nedýchatelné „krajiny prašivé“.

Vrcholem tohoto Halasova zpěvu jsou závěrečné verše Podzim. Básník chudoby a bídy, který se neustále v svět vpátrává, odnášeje odtud tajemství i krásu bytí i tragičnost 20. století, tento básník v důvěrném tónu, s citlivostí pro nejjemnější posun hmoty i hnutí lidského citu, napsal své vyznání: „Ty krásná větrnosti čistá / v dýmu natí mi dětství vracíš zpět / a zase žádostiv se vracím v stará místa / svou lásku povědět // Chudobě tvé a lidské bídě / že navždy jsem jen s ní, / podzime ve své tesklivně / jen na mne dolehni // a vyplať kovy listí svého / mne ze dnů odraných / a zbav mne všeho bázlivého / bych jimi v sebe vdých.“ Zde je také Halas nejstřídmější, nepracuje s jazykovou deformací ani s rafinovaným zašifrováním obsahu, ani s přemírou abstrakce. Realitě se ovšem nechce přiblížit opisováním snažícím se o nápodobu, touží po výraze, v němž je životní drama zkoncentrováno na nejvyšší možnou míru, po výraze, který je do značné míry autonomní, po verši, v němž je skutečnost znovu vytvořena, či lépe dotvořena. K tomuto cíli ovšem nevedou jeho příliš intelektuálně vypočtené řetězce metafor (Hade), planý slovní artismus, symboličnost.

Ve sbírce *Dokořán* je zařazena i Halasova báseň *Nikde*, obsáhlá litanie oslavující nicotu a zánik. Později její autor napsal, že se v ní „jakžtakž vyrovnal“ se svou věčnou posedlostí. Václav Černý ještě po válce shledal tu „apokalyptickou velkolepost“,³³⁾ jiní opět studeně napsanou, hluše znějící litanii. Domnívám se, že měli více pravdy ti, kteří ji odsoudili. Planá virtuozita a honba za básnickým efektem je tu skutečně příliš nápadná. Daleko více žité noetické problémy najdeme v básni K. H. M.,³⁴⁾ v níž se Halas vyznává ze svého obdivu k básníkovi Máje. „Znak jménem NIC jsem jinak obroubil,“ píše zde Halas. Ono „chtění za zrcadlo“, zneklidňující otázky KDE a CO, to je trs problémů, které Halase neopustily. Halas se již dříve přiznal,³⁵⁾ jak se u Máchy setkal s básněmi vyslovujícími „s naléhavostí dosud nevídanou »to, co se nic nazývá«,“ a v roce 1937 píše: „Co hlavně přitahovalo, bylo ono NIC tak úžasné cítěné, s kterým jistě zápasil slaběji či urputněji každý.“³⁶⁾ Vytýkat Halasovi jeho znepokojivé otázky i složitě vyjadřované odpovědi by bylo nesprávné.

V *Dokořán* nacházíme ještě jednu bohatou sloj, nejméně dosud doložovanou, ještě ne známou, ukrytou v hloubce země. Od vídeňských barikád z února 1934 až k španělské frontě – taková je tematická rozloha veršů Halase bojujícího. „Kdo mlčí, je nepřítel,“ prohlásil Halas roku 1934: „Zase se snilo těch pár dnů / když z dálky voněl prach / zase se snilo těch pár dnů / že nastal krach.“ Přiraďme (spolu s autorem) Halasovy básně s obdobnou tematikou ke sbírce *Dokořán*, aby se nám cele sklenul oblouk od *Nikde* k oslavě chudého. V polovině let třicátých píše Halas pro kladenskou Naši cestu: „Vyhnaný z krajů snění / v zástupech hledám kryt / a píseň svoji v klení / chci proměnit.“ A tato nová píseň provází české interbrigadisty ve Španělsku – „Až domů k nám jsme slyšeli dunění kanonád...“³⁷⁾ Za písni báseň. To Halas nám napsal „Prší dnes prší karafiáty / granát je rozsívá / v té zemi španělské / v té zemi Sedmibolestné“, to Halas poslal Madridu vzkaz „Miřte miřte dobře / s usmrcující láskou / miřte miřte dobře“. Halas obdobně jako V. Vančura vytváří svého Dona Quijota bojujícího.³⁸⁾ Bylo by chybné stavět tuto Halasovu tvorbu v protiklad celému jeho dílu. Vždyť rostla z něho, byla v něm, často jen potenciálně, vždy.³⁹⁾

³³⁾ F. Halas, *Nikde*, Praha 1946.

³⁴⁾ *Původně otištěna v Kvartu III, str. 89, spolu s básněmi F. Hrubína (II.) a V. Renče (III.).*

³⁵⁾ *Mladí čeští básníci o Máchovi, Literární noviny V, č. 8.*

³⁶⁾ *Básnický dnešek a K. H. Mácha, Slovo a slovesnost II, str. 72.*

³⁷⁾ *Halasův Španělský pochod vyšel separátně s hudbou E. F. Buriana.*

³⁸⁾ *Je zajímavé sledovat, jak Halas namáhavě hledal přesný tvar těchto „agitačních veršů“. Srovnej U Blok I, str. 198, Tvorbu XI, str. 738, Almanach Kmene na rok 1936-1937, str. 23, a poválečné vydání Dokořán.*

³⁹⁾ *Tuto tezi pokládám zároveň i za revizi svého dřívějšího názoru na knihu Dokořán a Staré ženy (viz. článek Neumannův zápas za socialistickou poezii..., Česká literatura III, 1955, str. 223).*

František Halas spolu s Helenou Malířovou a Zdeňkem Nejedlým poznal roku 1936 španělskou skutečnost a po návratu domů se stává jedním z neaktivnějších bojovníků proti fašismu. Přednáší, poskytuje interview, píše. Katolická skupina začíná oslavovat Frankovy „meče“. Halas varuje a burcuje. Mladé socialisty volá k aktivní účasti na společenském dění a vzpomíná na své mládí v Komsomolu: „Je to jedna z nejkrásnějších vzpomínek a také bych byl leccos říkal jinak, kdybych logicky navázal na tuto minulost.“⁴⁰⁾ K studentům se obrací s těmito slovy: „Poznávat a bojovat... Veliké věci jsou na obzoru. Pomoci je uskutečnit je příkaz doby, která díky toliko ničemné organizaci dovoluje války, bídu a hlad jedněch a troufalou lačnost a nenasyčenost druhých. Místo studentstva je ve frontách těch, kdož připravují a v SSSR budují novou spravedlivou společnost... Nezařadit se tam je zrada, zbabělost, hloupost a fašismus... Bubnovat k útoku a vyzbrojovat.“⁴¹⁾ Je obtížné shledávat, kde všude tehdy Halas pomáhal rozehnat pověry, rozlišit blud od pravdy. Není možno však zapomenout na Halasovu účast při zakládání Lidové kultury. Jeho projev Budujeme arzenály kulturní aktivity spolu s článkem S. K. Neumanna určil cestu této organizaci, která zejména na poli propagace hodnotné moderní literatury vykonala ohromný kus práce.

Zapomnělo se na tuto intenzivní činnost, prováděnou s láskou a nadšením. Častěji se nyní vzpomíná na druhou stranu mince, jíž platil Halas svou daň. Pro Lidové noviny píše v říjnu 1936 článek Netřeba víry k tvorbě. On, kterému se v Dokořán stále vrací jeho křísící víra, rozepisuje nyní literátsky Paula Valéryho: „*Tvořit aniž věřit*, neznamená-li to vyloučiti z uměleckého záměru vše, co není zrovna organismem potřebným pro to či ono dílo?... Všecky city se dají vymýšletí a míra umělce se pozná na tom, že nikdo to nepozná.“⁴²⁾ Odkud se nyní u básníka chudých vyrojila tato slova zahrávající si s cynismem? Je to stará úcta před uměleckým světem, jehož svody jsou pro něho nejpřitažlivější. A nyní, kdy se sblížil i jako básník se sociálními zápasy, dostávají pro něho i pro druhé tyto výkyvy téměř provokativní charakter. Je v nich stará, fakty rozedraná, ale přáním stále záplatovaná teorie Umění. Umění chápané jako hodnota ničím neměřitelná, hodnota, která nechce nic jiného než „krásu samu o sobě“.

Začátkem roku 1938 se snaží Halas v několika přednáškách postihnout podstatu moderního umění. Trockistické procesy v SSSR, Gidův Návrat ze Sovětského svazu, silná expanze světového fašismu, krize soudobého umění, stojícího tváří v tvář novému světovému masakru, nová sovětská

⁴⁰⁾ F. Halas odpovídá. *Haló noviny* 26. 3. 1936.

⁴¹⁾ F. Halas, *K anketě, Mladá kultura* I, č. 1.

⁴²⁾ Halasův článek byl tehdy prudce odmítnut v katolickém táboře (J. Čep v Akordu, B. Fučík v *Listech pro umění a kritiku*).

kulturní politika – to vše a desítky dalších příčin rozčeřily hladinu, která často přestávala pro Františka Halase věrně zrcadlit složitou skutečnost. Je však poučné připomenout si tehdejší názory. Halas touží po anonymitě lidového básníka, po tom, aby dílo bylo přijato národním kolektivem za vlastní. „Teplá prostota lidové písně“ a „tichá moudrost poezie čínské“ jsou jím nadšeně obdivovány. Chce se přiblížit ve svých verších jejich vysoce poetickému mistrovství. Básník má tvořit, píše Halas, „nedbaje darů ni kamení“. Útočí proti politické pravici, proti jejím výpadům na moderní umění, volá po svéprávnosti poezie, po svobodě básníka. Tuto svobodu však chápe jako osobní výsadu umělců, kteří se prý nesmí dát ztotožiti dogmatickou stranickostí nebo odtažitými teorémami názorovými. „Svoboda básníka proti všem“ je Halasem blíže rozvedena. „Halas přiznává,“ čteme v novinové zprávě o obsahu přednášky, „že mnozí z těch, kteří šli nekriticky za hvězdou východu, se ocitají dnes ve stavu nejistoty a zmatku, kdy nemohou především jako socialisté souhlasiti s kulturní politikou Sovětského svazu a souhlasiti ani s tím, aby taktika Svazu byla vnucována mezinárodnímu proletariátu...“⁴³⁾ V recenzi Kličkova románu dokonce Halas napsal o „sváru jedněch, kteří ve jménu třídy bojují proti druhým třídám, a druhých, kteří ve jménu svobody jedince jdou proti všem třídám“.⁴⁴⁾ Úmyslně takto řadím Halasovy názory, aby tím více vynikla jejich protikladnost a zmatenost, která nebyla způsobena jen Halasovou názorovou rozkolísaností, ale i omyly v socialistické kulturní politice, omyly, jejichž podstata se stala plně srozumitelnou až o dvacet let později. Proto také Halas při odchodu V. Nezvala ze surrealistické skupiny se na čas sbližuje se zbylými členy. Halas tehdy žádá, „aby moderní autoři dovedli solidárně postupovat“ proti – „kulturní reakci“.⁴⁵⁾ Tak žije rok třicátý sedmý a třicátý osmý cele vtažen v politické, kulturní i umělecké problémy, často odpuzován od čistých věcí jejich drsným povrchem, a opět lákán dovedně maskovanou demagogií. V lednu 1938 vydává v Brně předmluvu k několika litografiím brněnských malířů, v níž radí konzumentům umění: „Neptejte se po smyslu, je to hloupé, nestarejte se o nic než o poezii, která z hnízda barev vyletuje.“ Blíže neurčená „poezie“ se mu stává hlavním kritériem umění, jež je cele odtrhováno od života.

A v těch časech, kdy „básník opadá“ a „nikde neklaní se“, kdy „osm sester Múz se po něm ohlíží“, vzniklo *Torzo naděje* (1938). Jak jsme tu daleko od Halasových bludných teorií, od jeho posvěceného světa Umění. Poezie nejslužebnější, poezie přijatá lidem jako vlastní výkřik, poezie

---

⁴³⁾ M. Havel, *Básník F. Halas o svobodě poezie, Národní osvobození* 30. 1. 1938.

⁴⁴⁾ F. Halas, *Nový román B. Kličky, Panorama XVI, str. 166.*

⁴⁵⁾ B. Výstava Štyrského a Toyen v Brně, *Ranní noviny* 15. 4. 1938.

umělce, který „bez vyzvání verbířů“ se octl rázem „na frontě lidstva“ – takové je Torzo naděje. Je nyní nutné připomenout onu druhou, námi dosud opomíjenou, nepřerušenu linii Halasových názorů a tvorby. Halas byl jedním z prvních, kteří spolupracovali se skupinou Blok, byl spoluredaktorem knížky Věčný Puškin, kterou vydal sovětský vyslanec v Praze, a autorem básní zapadlých v časopisech, básní, jež spínají Dokořán s Torzem naděje. Například k šedesátinám S. K. Neumanna napsal verše plné vděku a obdivu,⁴⁶⁾ při návštěvě Slovenska vznikla báseň Při Kysuci, oslava chudé, statečné země: „Veliké máry / a žebrovím jsou příčky políček / veliké máry / tam při Kysuci // Sdrhneš-li chudý klas / jako bys zamnul v očích tamních žen / ty oči slzami jsou víc však zrnaté.“⁴⁷⁾ Příklady, které by nám podepřely tvrzení, že Halasova poezie, vzdor všem chybným teoriím autora, si zachovává svůj kladný vztah k objektivní skutečnosti, bychom mohli rozhodnout. Ale osm básní prvního vydání Torza naděje a čtyři přidané do vydání dalších jsou argumentem průkaznějším.

Snad nezapadá do tohoto souboru zajímavá Panychida za F. X. Šaldu, neboť vlastní Torzo vytvářejí básně, v nichž pulsují naděje i bolesti českého lidu od května 1938 do závěru tohoto roku bezedného. U Halase jsou chvíle doufání a zoufání, naděje a zrady zachyceny ve svých nejkontrastnějších a nejdramatičtějších rysech, je tu skryt ohromný tlak a drtivost dne. Můžeme opakovat se S. K. Neumannem, že „česká poezie zůstala (v onom osudném roce) věrna literární tradici své domoviny“.⁴⁸⁾ Ale téměř dvě desetiletí roztrídila tuto básnickou žeň na dokumenty doby, na svědectví společného boje lidu a básníků, a na druhou část, která mimoto je ještě mistrovským uměleckým tvarem, *vrcholným dílem české poezie v letech 1918-1938*. Mám na mysli zejména Seifertovu knihu Zhasněte světla, Neumannův Bezedný rok, Holanovo Září 1938, Pět minut za městem Vítězslava Nezvala, Domov Josefa Hory a v řadě prvé Halasovo Torzo naděje.

V Torzu nenalezneme ani stopy po ideových nebo tvárných rozpacích. Žal lidu je žalem básníka a naopak. S neobyčejnou prudkostí byly tak vytvořeny přesně opracované monumenty doby, na nichž nelze nic měnit. U Halase překvapí neobyčejná konkrétnost básnické řeči, sled hyperbolických obrazů, které vytvářejí mohutné vize, zveličující skutečnost tu do obludných tvarů, tu ji zase naplňující lidovým patosem, neobyčejná vynalézavost a vyhnutí se jakékoli improvizaci. Apokalyptické vidění soudobé Evropy v básni Deset ran egyptských vytváří obraz světových zvěrstev a zločinů. Je tu kontrastnost přímo děsivá: „Jdou mory v pur-

⁴⁶⁾ *Rozhledy IV, str. 141.*

⁴⁷⁾ *Panorama XVI, str. 37.*

⁴⁸⁾ *Československý podzim, Praha 1938, str. 8.*

puru jdou v zlaté kápi / vnitřnosti padlých na štítě / šrapnely věší šat dětí na okapy / Vše pro dítě.“ Za tímto hnusem z vraždícího světa zní jistota z veršů Mrtvý od Zborova (báseň byla napsána již r. 1937), že jednou „chudí svoji vlast pro sebe zaberou“. Halas, básník šilící touhou po poznání podstaty životního dění, zaznamenává ze seismografu doby svým vášnivým srdcem symboly národní tragédie, zbytečného vojáka, stín mrtvých, kteří pušku zvedají, tábor utečenců, v kterém žena rodí synka, život svobodný.

To vše píše „básník smrti“. „To, co se zvalo básníkovým pesimismem, bylo jen odporem ke zlu,“ píše tehdy Josef Hora.⁴⁹⁾ A my, čteme-li ony verše, téměř souhlasíme. Zejména máme-li před sebou dvě básně, které stojí v centru sbírky – Zpěv úzkosti a Mobilizace. Prvá, to je kus zpovědi básníka chudých, jenž přiznává, že mu verš často klopýtal v žalu soukromém, a který nyní, kdy příkaz druhých je příkazem jeho srdce, odpovídá: „Teď krokem zbrojným / verši můj / pochoduj / Pěšáckým rytmem, zněte slova / úzkostí šikovaná / Té úzkosti dvanácté.“ Už v básni Praze jsme se setkali s mistrovským využitím eufonie k zvýraznění rytmické organizace verše: „Za vraty našich řek / zní tvrdá kopyta / za vraty našich řek / kopyty rozryta / je zem / a strašní jezdcí Zjevení / mávají praporem.“ Také v básni Zpěv úzkosti – „Zvoní zvoní zrady zvon zrady zvon“ – jako by byla na nejvyšší možnou míru zachycena bolest lidu. To nebylo osobní zklamání Františka Halase ze sladké Francie, z hrdého Albionu, to byl výkřik převážné části národa, který se těžko vzpamatovával z krvavé lekce mnichovské zrady.

V Mobilizaci se Halasovo mistrovství dopjalo nejvýše. Zjitřenou básnickou obraznost vystřídává konkrétní, do srdce se zařezávající detail: „Špalírem, zbledlých hvězd / Černé kufříky...“ Halas často využívá kontrastního vidění a překvapivého spojování věcí (např. po rozpočítadle dětí následuje odsazený verš „Tatínek je pryč“). Rytmus je někde přerýván, jakoby zlomen, jinde se opět rozlévá do šíře („Havrani táhli dál Havrani táhli dál“). Přesná kompozice stupňuje napětí až k onomu monumentalizujícímu závěru, v němž dominuje Nerudovo dvojverší ze Zpěvů pátečních. Národní drama nevěšlo nikdy do tak přesně propracovaného uměleckého tvaru, jako je tomu v Halasově Mobilizaci. A básník byl slyšen. Bedřich Václavěk o tom tehdy napsal: „Čím více narůstá světová krize, bezprostředně v našem okolí a u nás, tím kovověji zní každé Halasovo slovo a je slyšeno a pociťováno tisíci, kteří je čtou, ať jsou to verše Praze proti malověrnosti nebo Zpěv úzkosti v hodinách zbabělé zrady anglické a francouzské buržoazie, v nichž se vzepjala bolestí a studem duše ná-

⁴⁹⁾ Josef Hora, *Torzo naděje, Hovory o knihách II*, č. 18.

roda i básníka... Až jednou opadnou kalné vody, zvířené naším pádem, budou tyto dvě knihy (Torzo naděje a Zhasněte světla) doceněny jako nejkrásnější poezie, kterou jsme kdy měli...⁵⁰⁾

Psalí jsme již o Halasově víře, která byla často jen náhražkou za pravdivé poznání skutečnosti, o víře, která se ztrácela. Nyní můžeme napsat, že Halasova víra v panství chudých, ve vítězství lidu i národa, se právě v dobách nejkrutějších vypjala do poloh nejvyšších. Jako oné ženě z tábora utečenců není nyní Halasovi „nic po nicotě“, „nic po zmaru“; Halas není z rodu malověrných, ale z rodu buřičů a zvěstovatelů. K prvnímu lednu 1939, kdy se svobodně roztahovala česká pravice katolicko-agrárnická, kdy se z tábora tzv. levicových sil oddělovala špína od hledajících, napsal Halas báseň Pro děti: „Dětičky malé kdo musí vzlétat těžce / ten věřte vždycky nejvýš vyletěl / a to je tatínek a to je vaše máma / a to jsou vojáci ba u nás lidem všem / vyráží křídla a celá země s náma / se chystá letět slávě do oken // Malou noční hudbu / stále něco ruší / do usínání dětí vniká rachot střel / Dětičky malé brzo na mou duši / vám řeknu nahlas kdo je nepřítel.“⁵¹⁾

To byla odvaha, na niž nesmíme zapomenout. Je nám pochopitelné, proč se právě tehdy vrací Halas na svou Vysočinu, odkud vyšel jeho rod. Básnická próza *Já se tam vrátím* (první verze byla napsána roku 1939) je melancholickou oslavou rozjásaného života přírody, oslavou, která tak prudce kontrastuje s prvými dny okupace. Halas se tehdy také navrácí k našim klasikům. Je to dobový zjev, ale u básníka Tváře má např. jeho vyznání lásky k dílu Vrchlického zvláštní důležitost.⁵²⁾ Tyto „návraty“ vrcholí u Halase knihou *Naše paní Božena Němcová* (únor 1940).

Než si sbírky všimneme, je třeba připomenout Halasův zájem o lidovou poezii. Halasovi ovšem nikdy nešlo o nápodobu lidové písně, o imitaci, před kterou tehdy varoval Václavek (Kultura doby) i Neumann (Lidová kultura). V posledních letech předválečných a válečných však velká část české moderní lyriky hledá pro vyjádření svého těsného přimknutí k národní skutečnosti nové prostředky, jimiž by utužila ono vnitřní sepětí s lidovým kolektivem. Neumann již dříve ve svém Anti-Gidovi formuloval požadavek využití dosud podceňovaných podnětů tvorby, která neznala propasti, jež se vytvořila mezi moderním uměním a lidem; obrací pozornost k slovesnosti lidové a dílům klasiků. Proces využívání jednotlivých rysů lidové písně a říkadel lze sledovat u Nezvala, Seiferta, Halase, ale i Holana a Neumanna. S Vladimírem Holanem vydává Halas výbor lido-

⁵⁰⁾ B. V. Další básnické svědectví o našem dnešku, U Blok III, č. 4.

⁵¹⁾ Nová verze byla zařazena do knihy *Ladění*.

⁵²⁾ Jaroslav Vrchlický, *Meč Damoklův* (úvod Fr. Halas), Praha 1941.

vých písní *Láska a smrt* (1938).⁵³⁾ Objevná kniha byla naší veřejností radostně přijata. Halas se tehdy podrobně seznámil s lidovou poezií. Jeho touha být básníkem kolektivu, básníkem anonymním, kterého by lid přijal za vlastního, pramení jistě také z tohoto setkání. Pregnantní zkratka, metaforická hutnost, ono „mumlání zaklínadel“, konciznost – k tomu směřoval Halas ve své poezii a lidová slovesnost mu tu mohla být výborným učitelem. „Nesmírná moudrost rodu a národa, zrovna tak citová zkušenost lidového kolektiva je nesmrtelně vetkána do příze lidové písně,“ píše Halas dva měsíce po patnáctém, březnu 1939.⁵⁴⁾ V Programu D 39 hovoří při příležitosti ocenění průkopnické práce E. F. Buriana na poli propagace lidové tvořivosti (*Vojna, Lidové suity* aj.) o základním rysu lidové písně: „Střelka samého srdce lidové písně ukazovala vždy k *naději* a zpívat naději je teď naším národním osudem.“⁵⁵⁾ Také *Naše paní...* ukazuje k naději, k víře v pevné národní kořeny, k velikosti a slávě českého národa.

Pozoruhodné je, čím Halas předznamenává svou sbírku. Motta z korespondence Boženy Němcové jsou dvojího charakteru. Za prvé je to touha po lidské lásce, po široširých prostorách, touha silná a krásná, již ani ona, tím méně pak druzí nerozumí. Za druhé je to bída a chudoba, věrné její družky, marně ponižující její důstojnost, marně kamenující její krásu. Dva póly: život-sen a dílo-odkaz. Není to tak trochu František Halas? Jeho sen a věrnost dnům svobody i jeho osamocení ve skutečnosti, jež drtí: jeho naplnění lidmi a jeho svár o člověka. Ale což Božena Němcová bojující nepředznamenává Fučíkovu reportáž poslední? Což Vějíř Boženy Němcové není zasněný Jaroslav Seifert, onen věrný, důvěrný hlas? Tak stodvacáté výročí narození autorky *Babičky* bylo nejen oslavou jejího zjevu, ale současně i manifestem národní hrdosti a výzvou „Držet stráž!“. Halasova knížka, shrnující sedmnáct básní, je přesně kompozičně rozvržena. Mezi zajímavým Oslovením a Chválou naší paní jsou básně věnované jejímu životu, smrti, hrobu, odkazu. Není tu nahodilostí, násilností, a přece tu zůstala Halasova tvůrčí odvaha, není tu pesimismu dne, a přece se tu projevila bolest věku, není tu rozervanosti individua, a přece zůstala všechna rozporuplnost člověka dotvářejícího myšlenky svého lidu. Halas, zachováváje dobovou podobu Boženy Němcové, aktualizuje nenásilně význam jejího příkladu pro soudobou skutečnost. Vyzvedává lidský příklad, vzpurnost hrdého, chudého, ubíjeného člověka, jeho tvořivost, s níž se brání tlaku zvenčí, vnitřní sílu, již je třeba k vytvoření skutečných hodnot, které pak obdarovávají pokolení za pokolením.

⁵³⁾ Neumann a Václavěk vytýkali této knize její titul. Domnívám se, že Halas tuto výtku přijal, protože o rok později napsal, že „smrt, mimo vojenských písní, není nijak v lidové poezii usazena“.

⁵⁴⁾ Fr. Halas, *Láska v lidové písni*, Národní práce 28. 5. 1939.

⁵⁵⁾ Fr. Halas, *Lidová poezie*, Program D39, str. 52.

V několika básních, zejména v těch, kde je děj převeden do oblastí pohádek (Naše paní bojuje s drakem, Umírání), je hrdinka mytizována a heroizována. Ihned nám to připomene Němcové pohádky. Napsali jsme již, že některé rysy Halasovy poezie upomínají na lidovou slovesnost. Je to zejména Halasovo opakování či obměňování veršů, paralelní stavba strof, dále rytmus (Sedí smutná paní), který připomene nejen lidovou píseň, ale i říkadla, rozpočítadla (Ať se stalo), dále hutnost verše (Žena a muž), koncentrace děje ve vlastní jméno (Chvála naší paní). Ale nejdůležitější je Halasův názorný básnický jazyk.

Halasovi Božena Němcová spolu s Bedřichem Smetanou symbolizuje samo jádro českého národa: „Paní / pláč Koruny české srdce nám tak svírá / kde by byla bez Vás paní naše víra // Paní / matko naší velikosti chraňte lid a země klín / až po srdce rozevřený řezem císařským.“

Čistota tvaru (narušená jen v básni Smrt naší paní), prosté vyjádření (Halasova metafora dosahuje zvláštní lidové prostoty – „z mošničky řeči nasbírané...“, „vyspravuje šaty příštím básníkům...“) složitých citů a myšlenek je v bohatě instrumentované české moderní poezii jedním z vrcholů.

V letech 1939 a 1940 však byly také napsány básně určené pro zahraniční publikaci (viz Křik koruny české) a jednotlivě otiskované verše s tematikou národního osudu (např. báseň Praha v knize Nový realismus, 1940), které tvoří jakési pokračování Torza naděje. Z této doby pochází i cyklus „dětské“ poezie nazvaný Do usínání. Jím je také zahájena sbírka *Ladění* (1941). Poezie ze světa dětí (ne vždy poezie pro děti; ovšem hranice tu není přesně vymežitelná) je vlastně opět návratem, tentokrát k neporušené citlivosti, jednoduchosti a kráse dětského údivu, dětského poznávání. V básni František je řečeno otevřeně, proč Halas zpívá své rozkošné hádanky, vypráví roztomilou pohádku o hrdličce, nechá promlouvat kouzelné dětské otázky: „Nevídáno Necht říká kdo říká / že časy těžké jsou / Já k dětem šel jsem pro rozumy / všelicos z nebe ještě umí / a nepotázal se s tak zlou / když ten čas tolik utíká.“

V článku o jedné závisti jako by Halas doplnil tyto verše ještě přesnějším vyznáním: „Tyto věčné návraty k živé vodě dětského živobytí nejsou však nějakou zvláštní výsadou poezie a umění, utíká se tam časem každý, aby pookřál a zbavil se bytí na okamžik okoralosti chmurných a těžkých dnů.“ Můžeme proto napsat, že Do usínání, tato Halasova básnická oslava dětství, byla i dobovým manifestem čistoty lidského srdce.

Ostatní cykly *Ladění* (Hořká, Psí víno, Stisky, Za hrob) soustřeďují básně z let 1934-1941. Tato velká časová rozloha se odrazila v některých protichůdnostech knihy. Vlastní jádro knihy je však vtěleno v čtyřverší Variace na nerudovské téma. Melancholie, smutek jitřený nemocí a tušenou

smrtí, bolest ze zločinů, jimž básník nemůže zabránit. Loučení i návraty k rodnému kraji, k mamince, vystřídává zoufalství, jež nese s sebou větší komplikovanost výrazu. Někde je opět myšlenka úmyslně zašifrována, neboť „Psí víno na zdích chudobince / jen psí víno / jsou verše útěchy“. Takové pocity v knize dominují. Ale stará víra v rozednění trvá. Báseň Hrejme dál hovoří naprosto přesvědčivě, že básník neumdlél, že „hraje dál“.

*

Zbývá nám ještě vysledovat Halasovu tvorbu z pozdních let okupačních, básně psané „v řadě“ a verše poslední, do nichž se promítl v celé své intenzitě dramatický zápas o novou poezii, provázený téměř samými prohrami a končící pak obdobně, jako tomu bylo u Biebla, náhlým zlomem. Ale už z našeho nedokončeného přehledu je patrné, jak rozsáhlý a výsostně osobitý je Halasův přínos v českou poezii. Není také třeba nyní dlouho dokazovat, že Halasův svár nelze redukovat na vnitřní rozpolcení, neboť je silně poznamenán úsilím o nalezení pravdivého, nekonvenčního vztahu ke světu, úsilím příznačným právě pro třídu nastupující. Ne náhodou vynechává B. Václavek v novém vydání své studie o Halasovi slova z roku 1934 o básníkovi, „který v hloubi nitra vidí, kudy vede cesta, a přece jí nedovede jít“. U Halase převažuje zápas o nový výraz a nový obsah, v němž se střetává a sráží člověk dvacátého století jak se svou dobou, tak i s otázkami, jež toto století postavilo před celé lidstvo. Už proto, že Halasovo dílo stálo vždy v centru doby, nemůže nemít v sobě plno šrámů a zranění. Ale jde tu více o bolest než o chorobu, více o prohry než o útek. A připomeňme ještě, že Halas je tvůrce moderní české politické, občanské poezie, která se svými kvalitami slovesnými i ideovou průrazností přiřadila k nejlepším slokám Nerudovým a Neumannovým.

III.

*Chci být i kýmsi čten
a pochválen
na světlou památku
až svedu sám sebe psát
vytržen z Poezie
nešťastně šťasten*

Květen 1945 nebyl v Halasově vývoji prudkým přelomem. Od Torza naděje vzniká, v podstatě nepřerušeně, občanská poezie v tom nejkrásnějším slova smyslu. Znovu připomeneme, že časopisecky (pod titulem 1940) i v knize Ladění (Hrejme dál) byly otištěny uprostřed protektorátní tmy verše hovořící přímo paličskou řečí: „To co k básni ladívalo / a po

struníku smyslů hmatalo / dnes-li neladí / to co na vážkách se lehkým stalo / a milované v kletbu dalo / nic nevadí // Hrejme dále // Ty verši zbytečně se neohni / ať řeknou hudba v prázdném sále / ať řeknou mračno kouře po ohni // Hrejme dále.“ To je Halasův protektorátní program. Pro ilegální Rudé právo napsal slavnou báseň První máj 1942. S Václavkem, Vančurou, Černým a Olbrachtem se účastní přípravy zásad poválečné kulturní politiky. Děje se to v době, kdy „nebylo noci, aby nepřišel / z některé jámy popravenec...“ Takový „samozřejmý“ byl František Halas v hitlerovské okupaci. Autor Naší paní, Ladění a ilegálních veršů.

Rozsáhlá báseň Barikáda (1945) není proto v Halasově díle nic nového. Vždyť by mohla být posledním číslem Torza naděje. Je jen stvrzením oné Halasovy křemenné víry, jež se mění již v roce 1938 v pevnou jistotu. Také svou formou upomíná na básně Torza (inklinování k zkratkovitému, maximálně koncentrovanému obrazu, důmyslné rytmické rozložení veršů, eufonická organizovanost, střídání básnického patosu s hovorovými prvky atp.). Přece však při podrobnějším rozboru je patrné, že tu začíná nová etapa Halasovy tvorby. Sbíрка *V řadě* (1948), kam byla báseň zařazena, uvedla náznak nové cesty v širokou problematiku, neobyčejně složitě zaúzlouvanou.

Prvý oddíl knihy – Hlídkování – soustřeďuje většinou ilegální verše z let 1938-1944, druhý – Hrejme dále! – obsahuje občanskou lyriku z let 1945-1948. Kontinuita s válečnými verši je zřejmá. Ale ani nyní se Halas nevzdal nového tvárného pokusnictví. S ohromnou energií se vrhl nemocný básník do posledního zápasu za čistou prostotu, tvárnou jednoduchost, myšlenkovou bohatost moderní poezie. Podobným procesem prochází tehdy poezie Holanova (cílení k „složitě prostotě“) a Bieblova. Citovat z této poezie jen obrazy deformující skutečnost, nesrozumitelné básně plné násilností jazykových, a zapřít onu přímo grandiózní odvahu básníků, kteří se již *mohli* opakovat, a přece tak neučinili, je lidsky necitlivé, badatelsky nesprávné. Měnící se struktura společenská u nás i za hranicemi, vytváření nových vztahů mezi lidmi i věcmi a současně uzrání lidské a umělecké vede také Františka Halase k hledání, na jehož konci září umění, milované a konzumované lidmi práce. Halas dobře ví, že službou dni, kterou dělá rád (je autorem populární písně Budujeme), se nemůže umělecky vykoupit.

V časech protektorátních se navracel k lidové písni, překládal Mic-kiewiczze a Slowackého (dodnes nedocenený básnický i kulturně-politický čin!) a posléze proniká jako mistrný překladatel i tajemstvím jihoslovan-ské poezie epické. Pro Halase je toto podrobné ohledávání nosnosti klasických básnických staveb velikou školou. Není to tedy jen pasivní údiv a obdiv čtenáře, ale vzácná výprava umělce za poznáním.

„Jak je to veliké v té prostotě,“ píše Halas o lidové písni, která je mu jednou ze sudiček moderní lyriky. Je poučné uvědomit si, co Halas nyní v lidové slovesnosti vidí: „Radostné hry se slovem, vybíhání ze zvyklosti, jazyková čilost, smělost, trefnost a úspornost, stovebnost, nečekaná a překvapivá snoubení i rozvádění, zpívání pro zpívání, opuštění logiky a smyslu pro zvuk, nádherosloví...“⁵⁶⁾ Maje na mysli celou tuto škálu rysů lidové písně, může Halas posléze napsat: „Nakonec prostota je absolutním bodem, ke kterému se ovšem jen těžce a lety dospívá.“⁵⁷⁾ Teprve po důkladné práci, po vyzkoušení mnoha možností, které jsou skryty v jazyku, je možno dospět k cíli. Halas hovoří o řeči a přiznává, že ji deformuje, že si s ní hraje, ale jenom proto, „aby vyzkoušel její ohebnost, její klouby, a z praskotu i šelestu vyposlouchal skladbu organismu“.⁵⁸⁾

Halas provádí své pokusnictví na občanských tématech. O to je jeho zápas drastičtější. Můžeme tu nalézt srovnání s prací Konstantina Biebla. U obou nalézáme touhu vrátit slovu jeho neotřelý význam, zbavit verš jakýchkoli klišé a poetismů, otřelých výrazů a konvence. Odtud šel Biebl ke Korejské baladě, k Havranu, k vrcholným básním knihy Bez obav. Halasovo namíření přervala smrt. Domnívám se, že právě Biebl by tehdy mohl podepsat Halasovy věty: „Jsou slova ospalá, která jen mžourají, slova vyzáblá dlouhým putováním po stránkách knih, ušpiněná stálým dotykem, jsou slova opuštěná, která naléztí a zasadití do prstenu verše působí básníkům radost největší... Slova stárnou a pelichají, ztrácejí vůni a úder, básník musí umět znova je okřídlití, vytepati z nich zlatý klíček, otevírající zapadlou bránu času, dáti jim pohádkové sedmimílové boty, aby překročila rázem hory a řeky všednosti.“⁵⁹⁾

Vášnivá touha po „nádherosloví“, po překročení hor všednosti, po „okřídlení“ básní prochází celou druhou částí sbírky V řadě. Halas nenašel pevnou půdu, nepostihl ještě míru svého pokusnictví. Je v zajetí slov. Chce být prostý, ale stává se křečovitým. Nechce se vzdátí překvapivých setkání slov, určité kakofonie, kterou mu přímo přivolávají tragická témata. Báseň pak nesou trsy slov a obrazů (doutnáky lnu, koštěři stok, sametka krve, listnáče čekání, tlamatost doby, v psinci myšlenky), neologismy (vyčítalky, věkožíznou, vzpříčenělý, bezhrobí, zeměláska) a minimální pozornost je věnována komposici. Báseň se proto rozpadá na jednotlivé podařené či nepodařené verše a obrazy většinou křečovitého charakteru (do nich jako by se vtělilo napětí mezi básníkem a jeho materiálem, mezi pocitem a slovem), ale postrádáme síly, jež by vše skloubila v celistvý

⁵⁶⁾ František Halas, *Pisniček se držte! Program D 47, č. 1, str. 9.*

⁵⁷⁾ František Halas, *O poezii. Tribuna II, č.2, 1. II. 1947.*

⁵⁸⁾ *Tamtéž*

⁵⁹⁾ *Tamtéž*

tvár. Jednostranné zaměření na slovo má za následek, že je opominuta vnitřní architektura díla. Do Halasových veršů se často dostávají naturalistické prvky („V zavilé mstivé klíčivosti ticha / lid koudel s dráty vecpal do Heydricha / a jal se ortelovat“); jinde opět (tam, kde zradila básníka jeho slova) vyniká značná chudoba vidění skutečnosti („Pak vpadlo slovo blanická / Stalingrad ohni zlacený / rozestupujícími se dějinami / se prodal svobodný // v tom roce třiáctýřicátém“). Z bojiště bolestných, ale čestných proher trčí jen několik významných děl – Tak umírali, Soudruh, Boga mi, Emilu Fillovi na uvítanou a báseň na smrt S. K. Neumanna Za jednu báseň S. K. N. U té se zastavíme. Sugestivní začátek – „Už to víš / Hanamurasaki / už to víš / má smutná z domu Tama“ – nás navrácí k půvabnému příběhu z Knihy lesů, vod a strání (Vzpomínka v den Šerý) o japonské dívce Hanamurasaki. Samo jméno tu působí jako zaklínadlo, báseň pak jako modlitební vzývání, což je ještě podtrženo klidným tokem ostatních veršů. Je to tklivé rozloučení s básníkem, jehož slova – „běží přece i o tebe“⁶⁰⁾ – jako by symbolizovala zvláštní přátelství.

*Jen za Tebe
Hanamurasaki
Za dobrou práci vidění
za slyšení a hmatání
za tíhu muže na básni*

.....

*Stranou se loučím za zastřený verš
Hanamurasaki
za zvonovinu milujících
Na rubáš jizev má až dost
a temné kapky ptactva
dští mu pohřební*

Tady jako by se Halas konečně našel. To ostatně můžeme říci i o básni S. K. N. Konstantina Biebla. Sbírka V řadě má v dějinách naší poezie význačné místo. Válečná tematika, hrůzy masakrů i příkaz obětí nebyly pro Halase jen dobovou aktualitou, ale příležitostí k novému dobovatelství. Paralelně s básněmi V řadě vznikaly verše jiného charakteru. V čele jim může stát jedna z nejsugestivnějších Halasových básní vůbec – *A co básník* (1946). Halas se tu vyrovnává, s otevřeností až děsivou, s tlakem nově se svářející doby atomových bomb. Chce vykřiknout, chce nalézt pro básníka místo ne posluhy, ne ignoranta valících se dějů, ne rýmovníka,

⁶⁰⁾ (Dopis S. K. Neumanna Fr. Halasovi.) U Blok II, str. 207.

ne zbabělce. Snad je to osobní zpověď, více však program socialistického poety. Nedávaje se mást opatrností jedněch ani hulákáním druhých, rozhodl se Halas, bez ohledu na své choré srdce, zmnožit své lidství, nabrat do sebe všecken úžas, úděs z šílenství, jež neskončilo, a vykoupit verši tupou samozřejmost blažených. Blahoslavení ti, kteří s moudrostí se sklánějí nad Hirošimou či Proměnou Františka Hrubína a hovoří o tom, že básník poznal či nepoznal čítankovou moudrost. Umělec není pisatel veršů. František Halas, básník, jenž vždy spatřoval v životě našeho věku neustálé drama, změny hodnot, svár člověka o pravdivé poznání, odhodlal se ve verších A co básník rázně smazat rozdíl mezi uměleckým dílem a jeho tvůrcem. Sem můžeme připsat také jména Biebl a Hrubín.

*Zatímco tamtěm poskakují ohryzky
myslet musím na jablko
na velikost obav spíš
než na malost jistot*

.....

*Jen se na ně podívejte
Slušno prý si zpívat
Atom
co na tom
Bikini dají do šlágrů
neutopitelné husy to zakejhají
do cinkotu metálů
Kručí to ve mně děsem
a nic není po ruce*

Halas se chce vytrhnout z „Poezie“, nenechat vteřinu v klidu svou imaginaci, svou citovost, neustále dobývat neznámé prostory pro umělecký tvar, stát zcela v proudu společenského vývoje, nepodplatitelný, věrný. S odstupem doby budeme moci ostřeji vymezit tento svár básníků o postžení jedině možného místa v nové sociální soustavě. Aby umělec stál pevně v řadě, aby z každého jeho verše třaskal zesateronásobněný žal a bolest, láska a úsměv, aby nezaměnil svou složitou prostotu, jejíž tíha někdy drtí člověka, za prostoduchou konjunkturu, aby se z básníka občana nestal občanek s bázkivou otázkou „co teď?“. Proto píše Halas skladbu A co básník.

Báseň měla uzavírat sbírku A co.⁶¹⁾ Ve čtrnácti básních z let 1945 až 1949 řeší si Halas svůj úkol poslední. Zde ještě více vyniká ona roz-

---

⁶¹⁾ Sbírkka A co vyjde letos péčí Ludvíka Kundery v Brně a současně v edici Odkaz spolu s ostatními Halasovými sbírkami.

bitost básní. Ideové nejasnosti a těžká choroba nedají Halasovi možnost nutného soustředění. Halas je přímo posedlý svým tvůrčím problémem. Chce zmocit svůj pocit ze světa, vtlačit ho v celé propastnosti i historické závažnosti do verše. Před ním se tyčí ohromná hora a on je nemocen. Ty krabatiny slov, prudce vyrážené, rozvášněné a opět ironické, upomenou na sbírku Kohout plaší smrt. Nezapomeňme, že po Kohoutu přišel zpěv Tváře.

V básni Dolores je vyložena Halasova poetika velmi podobně jako v jeho přednášce o poezii, z níž jsme citovali: „Známe to / plno slabik / přízvuchých / louskáčků hnid // Na klíně krásy / ach ach / Jděte do háje“; tak ironicky začíná, aby vzápětí vzdal chválu i vyznal se z obavy: „Slova / Souloživá Těkavá / Samolibá Stonavá / Paličatá Sirotčí // Zárodečná Kočičí / Nedomrlá Troufalá / Jsou.“ Nade vším se však nese Halasova touha „strhnout slovem lavinu“.

*Verš Mezi prsty plamen svíčky
cosi z nití pro sudičky
pro myšlenku horlivec
rozkmotřený s krasocity
žilka prudce vyustalá
Apollonu na čele
Takový bych chtěl
Strhnout slovem lavinu*

Halas úmyslně očesává básně až na jejich nosné pilíře, nechává je jen málokde ozdobené. Vidíš základ, ne dílo. Schází tu ladnost nebo drsnost konečného tvaru. Halas jako by se domníval, že nejkrásnější je právě onen nejnosnější, neuhledný pilíř, a ne to, čemu se lidé podivují.

Zdá se mi, že dvě básně – Starost tmy, Na smrt – obě inspirované konkrétní smrtí, z tohoto leckde začarovaného zajetí slov unikají. U obou je patrna intenzivní bázeň, aby nebyla *smrt* zlehčena *veršem*. Násilnost je vystřídána ladností, vnitřní jednotou.

*A jako krev se hrnou do hlavy
mé verše
když se domlouvají
na sedmihlásce Poezie
o tom*

Ve verších na památku Josefa Čapka se Halas zbavuje svých siláčkových kousků: „Z tobolky pastuší / pod nohou / maličko lístek vyčnívá /

a na něm je den shledání / se ženou s dcerkou přáteli.“ Směřování Halasovo se ukazuje básnicky plodným. Nic nezáleží na chronologii veršů, které citujeme. Jde o poznání, které básník nemohl vyčíst, které musil prožít, aby mohl vyrazit svůj výkřik, jenž otevírá – dokořán:

*Cosi milovat
slepě do toho vrazit
někde být
v samotě jablka na stole
pít ryšák podzimu
v ránech vod
večerech kamenů
žebrať po duchu země
zmenšován
zvětšován
slovy
Vrátit se k nepoznání
a vést jen svou
Dostává odpověď:
Uvaděčka smrt
přes hlínu pozve
po trávě mrtvých
Však se dočká
Ticho Tma Prach
.....
Mění se kulisa*

Pak přišla novinová zpráva: „Ve čtvrtek 27. října v 18.30 hodin zemřel v Praze ve vinohradské nemocnici po dlouho trvající chorobě přednosta publikačního odboru ministerstva informací a osvěty František Halas. Dožil se 48 let.“

Zemřel a dílo nabývalo nových podob.

IV.

*Já nejsem už
pro zrádné Ozvěny
Já pro Hlas jsem
pro uši neucpané
pro zrcadla oblýskaných loktů
ne pro fraky*

Bylo by potřeba rozsáhlého rozboru kulturně politické situace, která se u nás utvořila v letech 1948-1954, abychom mohli plně pochopit osudy Halasova díla. Z našeho stručného, až příliš popisného a faktografického přehledu je patrné, že tu jde o dílo, s nímž se socialistická literatura musí kriticky vyrovnat. Když vyšla kniha *V řadě*, bylo až příliš bezesporné, že jde o význačné dílo básníka mistra. Ve srovnání s Nezvalovým Velikým orlojem se kritikům Halasovo rozloučení se subjektivistickou minulostí zdálo rozhodnější a básnický plodnější. Sbíрка se nedočkala hlubšího zhodnocení. Totéž platí o celém Halasově díle, které bylo nekriticky obdivováno a napodobováno mladými básníky. Stalo se do značné míry módním.

Halasova smrt, dávající smutnou příležitost k zamýšlení nad celkovým odkazem, přinesla několik souhrnných hodnocení, dosvědčujících průraznost a velkou působivost Halasových veršů. Prezident republiky Klement Gottwald tehdy napsal: „Náš národ, náš pracující lid ztratil v něm předčasně jednoho ze svých velikých synů, básníka, který s největší opravdovostí a horoucností prožíval i vyslovoval jeho osud, jeho utrpení, jeho boj a posléze jeho radostné budování nového svobodného života ...pevně stál a tvořil ‚v řadě‘ bojovníků za svobodu a štěstí svého národa i všeho lidstva.“⁶²⁾ V těchto několika příležitostných řádcích byla vyzdvížena podstata Halasova složitého zjevu. Tehdy se také Ilja Erenburg vyznává ze své lásky k Halasově poezii: „Byla v něm skutečná básnická síla, nadšení a cudná vášeň, která vyjadřuje duši českého národa...“⁶³⁾ V podobném tónu se nesla řeč Lumíra Čivrného nad rakví básníkovou. Také Vítězslav Nezval, odlišný typ básnický a lidský, pronesl slova neobyčejně jemná a citlivá o svém druhovi: „Naplněn soucitem se vším, co živé, nevyužito, hyne a zahyne, tvoří z poznání této marnosti, aby ji popřel, lidské dílo nadčasového smyslu, poezii.“

Tato meditativní poezie, domýšlející s tesknou pomíjivostí všeho individuálního, třpytí se koncentricky svítivými obrazy skutečnosti povýšené do básnického řádu, aby uchvátila její krásou, aby ustálila a zvěčnila básníkovo vytržení, aby přežila těkavost pozemských plynoucích hodnot.

Zdánlivě subjektivní, má tato poezie všelidský dosah, zdánlivě temná, přesně definuje, zdánlivě trpká, poněvadž nemilosrdně odhalující, harmonizuje a má očistný účinek.

Je to osudová poezie česká, národní, nejen proto, že svými kořeny tkví v máchovské tradici, nýbrž také pro uvědomělý heroismus, kterým za let nesvobody a po nich dala se na obranu a do služeb vlasti, která uskutečňuje socialistický zítřek. František Halas, hledící odevždy skutečnosti tváří v tvář, byl socialistou z prvních řad předvoje nejen svou odedávnou

⁶²⁾ *Cituji z Tvorby XVIII, str. 1034.*

⁶³⁾ *Tamtéž*

příslušností k ideji a frontě socialismu, nýbrž i svým objevitelským vytvářením nových básnických hodnot všelidského dosahu a trvalé ceny pro lidskou pospolitost.⁶⁴⁾

Nedlouho poté, v lednu 1950, měl Ladislav Štoll přednášku *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii*. Značné místo tu bylo věnováno hodnocení Halasova díla. Necháám zde stranou celkovou koncepci Štollovy přednášky. Nikdo neupřel, že tu jde o vážný a historicky včasný pokus odpoutat se od chaosu dosavadních soudů a dát základ hodnocení marxistickému. Neodpustitelnou chybou bylo ovšem „zestátnění“ této přednášky, které zabránilo prudké výměně názorů a nechalo tak po dlouhou dobu neodhalené její slabiny. Při podrobnější znalosti materiálu vynikne, jak si Štoll často redukuje složitou skutečnost na černou a bílou barvu, jak se brání vidět rozpory uvnitř pokrokového proudu i uvnitř básnických tvůrců (např. u S. K. Neumanna). Syntetický obraz byl dělán bez dílčích průzkumů a studií. Také shrnující soudy o díle Františka Halase nemají bezpečnou oporu v konkrétním rozboru.

Názor Štollův je obsažen v těchto slovech: „Halasova poezie je *svou podstatou* (nejde o jednotlivé vytržené verše) poezií epochy rozkladu, nemoci, zániku, poezií starého světa...“⁶⁵⁾ Na jiném místě praví, že „Halas byl a zůstal básníkem dekadentní nálady, básníkem a vyjadřovatelem nálad maloměšťácké inteligence“.⁶⁶⁾ Štoll tu izoloval, vytrhl z živého organismu díla jeden jeho rys (který byl v určité historické etapě nejpodstatnější, jindy však zcela okrajový), umrtvil ho, zbavil ho dvojdomosti a složitosti a překryl jím celek. S tím úzce souvisí i způsob shledávání dokladů pro základní tezi. Ukáží to na jednom příkladu.

Ve Štollově knize je také hovořeno o Torzu naděje. Jednou je citováno místo o sladké Francii a hrdém Albionu („těmito verši ovšem Halas nemluvil za dělnickou třídu, za český pracující lid“⁶⁷⁾ píše Štoll), podruhé pak čteme, že Halas „i svou nejvýznamnější sbírku nazývá *Torzem naděje*, že tu dospívá Halas pouze k zlomku víry“.⁶⁸⁾ To lze hodnotit jen jako lapsus. Vždyť název *Torzo naděje* se nevztahuje k nějakému subjektivistickému pocitu autora a vůbec nepředstavuje „zlomek víry“. Každé číslo *Torza* toto hodnocení absolutně vyvrací. A přece je v knize *Třicet let* dále napsáno, že „nebýt aspoň toho *torza naděje*... co by přešlo do budoucnosti... z Halasovy poezie?“⁶⁹⁾ Není tu ani zmínky o sbírce *Naše paní Božena*

⁶⁴⁾ *Odchází básník národní hrdosti. Lidové noviny* 5. 11. 1949.

⁶⁵⁾ *Ladislav Štoll, Třicet let bojů za českou socialistickou poezii, Praha 1950, str. 74.*

⁶⁶⁾ *Tamtéž, str. 72.*

⁶⁷⁾ *Tamtéž, str. 59.*

⁶⁸⁾ *Tamtéž, str. 80.*

⁶⁹⁾ *Tamtéž, str. 101.*

Němcová, o Ladění, ilegálních verších, nic o desítkách básní, z nichž jsme tu mnohé připomenuli.

Štoll si nejen vybírá citáty podle své předem dané teze, ale cituje velmi nepřesně. Někdy tak, že je pravý smysl básně zkomolen. Např.: Halas „dívaje se na ‚chudého‘... líčí jej takto romanticky apokalypticky:

*S chocholem vzpoury mlčelivé
a nad očima s černým děsem
jaká to touha strojí divě
houšť víry, které nepročešem.⁷⁰⁾*

Potud Štoll. U Halase však věta nekončí, nýbrž pokračuje vysvětlěním předcházejících veršů:

*S chocholem vzpoury mlčelivé
a nad očima s černým běsem
jaká to touha strojí divě
houšť víry kterou nepročešem
slovy co civí do tvých stesků
ty mírotvorče všech dnů příštích
tak vyrukuj už s hrstí blesků
a naše dny nech na smetištích*

To je ovšem značný rozdíl.

Domnívám se, že kdyby se po Štollově přednášce rozvinula diskuse, mohly některé jeho myšlenky působit velmi podnětně. Takto však kniha *Tricet let...* někdy pomáhala k ideové stagnaci. Po XX. sjezdu pak padl stín i na její velký přínos (pasáže o Wolkerovi, Neumannovi, dvacátých letech atp.).

Názor Štollův o Františku Halasovi se odrazil ihned v ediční politice. Halas se přestal na čas vydávat. Kromě Ludvíka Kundery, jehož práce jsme připomínali, se nikdo podrobně Halasem nezabýval. Teprve sjezd spisovatelů v dubnu 1956 ukázal, jak živá je otázka Halasova odkazu.

Je potřeba ještě připojit, že čeští básníci postihli Halasův zjev daleko přesněji než literární kritika. Připomínám tu knížечku Jaroslava Seiferta *Pozdrav Františku Halasovi* (1949), verše Vítězslava Nezvala (nyní ve sbírce *Křídla*), Františka Hrubína (ve sbírce *Můj zpěv*), Oldřicha Mikuláška a Josefa Kainara.

⁷⁰⁾ *Tamtéž*, str. 78.

To je ovšem opět jen suchý a neúplný výčet faktů odrážejících drama naší poezie, v němž se bránily skutečné hodnoty v neobyčejně složitých podmínkách. To nebyl spor literárněhistorický, ale spor zasahující do soudobé tvorby.

*

Již na začátku těchto poznámek jsem napsal, že chci věci zapomenuté připomenout, projít celým Halasovým dílem. V článkách byla otevřená řada problémů, které snad diskuse opraví nebo i popře. Šlo mi jen o pokus nalézt pravdivé hodnocení věcí minulých. O nic více.

(1957)

DÝM KOLEM HALASE

Josef Císařovský

Každá doba a její různé proměny hledají a vytvářejí svůj vztah k uměleckým hodnotám vzdálené i blízké minulosti. Nejen vlastní hodnota uměleckého díla, to, co v tvůrci a jeho díle je, vytváří tento poměr. Ten je určen i tím, co je v nás samých, co žádáme od takového díla a co v něm vidíme, čím se pro nás stane. Různé doby a různí lidé se obraceli již před námi ke stejným dílům a osobnostem jako dnes my. To není „bezcharakternost“ těchto odkazů, ale jejich nesmrtelnost, schopnost stálého přerodu a sebeobrody.

Zkoumat proto podmínky a charakter vztahu mezi vzniklou potřebou takového odkazu a odkazem vlastním je základně důležité. Nejen ke komu se kdo obrací, ale také proč se obrací – určí oprávněnost či neoprávněnost zvoleného postupu v první řadě. Určí to, jde-li jen o čistě subjektivní, momentálně náladový poměr, a pak spontánnost takového ohlasu nás nesmí mýlit, nebo jde-li o objektivní stránku věci, tj. ztotožňuje-li se tato subjektivní, vnitřní potřeba s nutností zákonitého uměleckého pokroku. Teprve to prakticky zvaží „nesmrtelnost“ žádaného odkazu, jeho schopnost sebeobrody nebo jeho efemérnost, byť by se tu jevila ve svém ohlasu